nordisk
ARKIVNYT
3 • 2010

Kreativ arkivformidling 113

Kopieringssamarbetet med Ryssland och stater som tidigare tillhört Sovjetunionen 122

"Arkiv för massorna" - International Archival Culture Exhibition 2010 i Seoul, Sydkorea 140

Sommerarbejde i Nationalarkivet 131

Karen Brahes Bibliotek forlader Fyn 133

nordisk
ARKIVNYT
Årgang 55 2010 nr 3

HOVEDREDAKTØR
Leon Jespersen
Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
DK-1218 København K
Tel.: (+45)33 95 41 01
Fax: 33 15 32 39
e-post: lj@ra.sa.dk

LOKALREDAKTØRER
Danmark
Se hovedredaktør

Finland
Pertti Hakala
Riksarkivet
Box 258. FIN-00171 Helsingfors
Tel.: (+358) 22 85 21
e-post: pertti.hakala@narc.fi

Island
Eiríkur G. Guðmundsson
Nationalarkivet, Reykjavík
Laugavegur 162, IS-105 Reykjavík
Tel.: +354 590 33 00
e-post: eirikur@skjalasafn.is

Norge
Maria Press
Statsarkivet i Trondheim
Maskinistgata 1
N-7042 TRONDHEIM
Tel.: (+47)73 88 45 00
e-post: maria.press@arkivverket.no

Sverige
Maria Nordström Jarnryd
Riksarkivet
Box 12541
S-10229 STOCKHOLM
Tel.: (+46)10 47 67 235
e-post: maria.nordstrom@riksarkivet.ra.se

NA udkommer fire gange om året.
ISSN 0546 2851

Layout & tryk: Nofoprint as

Retur
Rigsarkivet

Nordisk Arkivnyt
udgives af Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
DK-1218 København K
Tel.: (+45)33 95 41 01
E-post: lj@ra.sa.dk
www.arkivnyt.nu

Hovedredaktøren

Kære læser,

Cheferne for de nordiske arkivvæsener mødes jævnligt og drøfter samarbejdsmuligheder, - tiltag og erfaringer. Som man kan læse i dette nummer af NA, diskuteredes mange emner på deres sidste møde i København, bla. synliggørelse. Nødvendigheden af synliggørelse drøftes ofte, og stadig oftere i takt med en mere forceret og flimrende livsrytme og hverdag. Synliggørelsens mål er i første omgang opmærksomhed, der så kan tjene forskellige mål. I en fortravlet hverdag må der kæmpes om folks opmærksomhed. En gammel film forekommer langsom. Er et tv-program kedeligt, zapper man blandt 50 andre kanaler. Vi er vante til hurtige indtryk, hvor der på skærmbilledet foregår 2-3 forskellige ting, nyhedsoplæsning, børskurser, og måske andre nyhedsoverskrifter. Zap-kulturen er blevet indbygget i de enkelte kanaler. Af et 5-minutters interview udsendes kun de 30 sekunder, der rummer en skarpskåren, kort mening, i håb om at fremprovokere en kritisk debat. I sådan et medie-billede kan det som arkiv være vanskeligt at synliggøre sig og at få folks opmærksomhed.

Professor i dansk sprog, Jørn Lund, udgav i 2000 bogen "Kampen om opmærksomheden", der netop beskrev det interessante forhold mellem medier, livsformer og sprog. Lige fra barnet, der som en del af læringsprocessen stolt og ucensureret siger: "Se hvad jeg kan!", til voksne der gennem præstationer vil skille sig ud ved at være bedst, gøre sig uundværlige, fortrolige osv. Altså gøre en forskel. Jørn Lund nævner også offentlige instanser, der gerne har forskanset sig bag deres principielle opgaver i samfundet, men som nu er begyndt at bejle til folks opmærksomhed.

For arkivvæsenerne er det en både gammel og voksende opgave. For 100 år siden – i 1893 – udskar man på en smukt dekoreret dør til magasinet på Landsarkivet for Fyn: "Gemt er ikke glemt". Citatet kan rumme både en frygt og et håb. Et håb, der kan virkeliggøres ved en kombination af tilgængeliggørelse og formidling. Billedlig talt skal publikum lukkes ind bag den smukke facade for at opleve arkivernes mange historier, der til gengæld kræver tid og fordybelse. Sagt med et 10 sekunders klip: Publikums interesse skal vækkes gennem fast food, men arkivstudier er slow food.

Dette nr. af NA rummer mange eksempler på synliggørelse og opmærksomhed. Bla. berettes om planlægningen af Arkivernes Dag, hvor arkiver over hele Norden rent fysisk slår dørene op for publikum. Fra Norge rapporteres om åbningen af en arkivportal og en arkivformidlingskonference, og Ann Hörsel beretter om en international arkivudstilling i Korea, der blev besøgt af 50.000, og hvor de besøgende kunne lave papir, blade i en elektronisk udgave af Gutenbergs bibel fra 1400-tallet osv. Kan noget lignende realiseres i Norden, spørger forfatteren.

Det bliver interessant, hvad der konkret kommer ud af national-/rigsarkivarernes møde. Synliggørelse og publikums opmærksomhed er en stor og krævende opgave. Lige fra at udrydde misforståelsen, at der ikke er offentlig adgang til arkiverne, og til at formidle hvad arkiverne rummer af spændende materiale for den enkelte borger. "Gemt er ikke glemt". At budskabet i 1893 møjsommeligt blev skåret ind i en rigt dekoreret dør, afspejler livsrytmen og den langsomme puls. Synliggørelse og opmærksomhed skabes i dag gennem mange medier og i skarp konkurrence med andre. Den frygt og det håb, der kan læses i citatet fra 1893, er i dag blot sat ind i andre rammer.

Leon Jespersen

Arkivportalen
er åpnet

Ole Gausdal

Den 6. mai ble den norske arkivportalen åpnet. Dermed har norske arkivbrukere endelig fått et nettsted der de kan søke etter arkivmateriale på tvers av oppbevaringsinstitusjoner. Arkivportalen gir også muligheter for å lage koblinger fra katalogen til digitale kopier. Så langt har i alt 20 norske institusjoner overført katalogdata til portalen, og stadig flere vil komme til.

Norske institusjoner som oppbevarer arkivmateriale har nå tatt i bruk nettstedet arkivportalen.no til å publisere kataloger over sine arkiver. Utviklingen av Arkivportalen er tidligere presentert i NA 3/2008. Mange institusjoner har i lang tid publisert sine arkivkataloger på nett. Den største av disse er Felleskatalogen for Arkivverket. Det som er nytt, er at alt nå kan samles på ett nettsted, i en felles struktur og i samme database. Dette åpner for søking etter arkivmateriale på tvers av oppbevaringsinstitsjon. Det legger også til rette for overføring av data til et planlagt nasjonalt abm-søk, der arkivkataloger blir søkbare sammen med biblioteks- og museumskataloger. Videre åpner det for eksport av katalogdata til overnasjonale nettsteder, som Europeana.

Levering av data

Det er et mål at flest mulig institusjoner som oppbevarer arkivmateriale vil levere katalogdata til Arkivportalen. Hittil er det 20 institusjoner som har eksportert katalogopplysninger til Arkivportalen. Av disse utgjør institusjonene i det norske Arkivverket halvparten. De øvrige leverandørene av katalogdata er kommunale arkivinstitusjoner, private arkivinstitusjoner, museer og ett bibliotek. Det er ventet at antallet leverandører vil øke merkbart i løpet av året. Mange institusjoner er i gang med å kvalitetssikre sine data, før de skal overføre dem til Arkivportalen. Så langt ligger det inne opplysninger om nær 21 000 arkiver.

Etableringen av Arkivportalen får også konsekvenser for samarbeidet om den nasjonale Samkatalogen for privatarkiver, der katalogdata om privatarkiver i flere institusjoner har vært søkbare i en egen database på nett. Riksarkivaren legger til grunn at Arkivportalen kan ivareta funksjonen til Samkatalogen. Planen er at Riksarkivet fremover derfor bare vil samle inn katalogdata fra de virksomhetene som ikke selv er i stand til å levere direkte til Arkivportalen.

Rent teknisk foregår overføringen av katalogopplysninger til Arkivportalen fra det norske arkivinformasjonssystemet Asta 5. Når

arkivene er klare til publisering, trykker man på en knapp for utlegging av dataene i Arkivportalen. De blir automatisk overført via Internett. Senere kan institusjonen foreta oppdateringer i Asta, og publisere eller overføre de oppdaterte katalogopplysningene til Arkivportalen. I portalen blir de gamle dataene da automatisk erstattet av nye data.

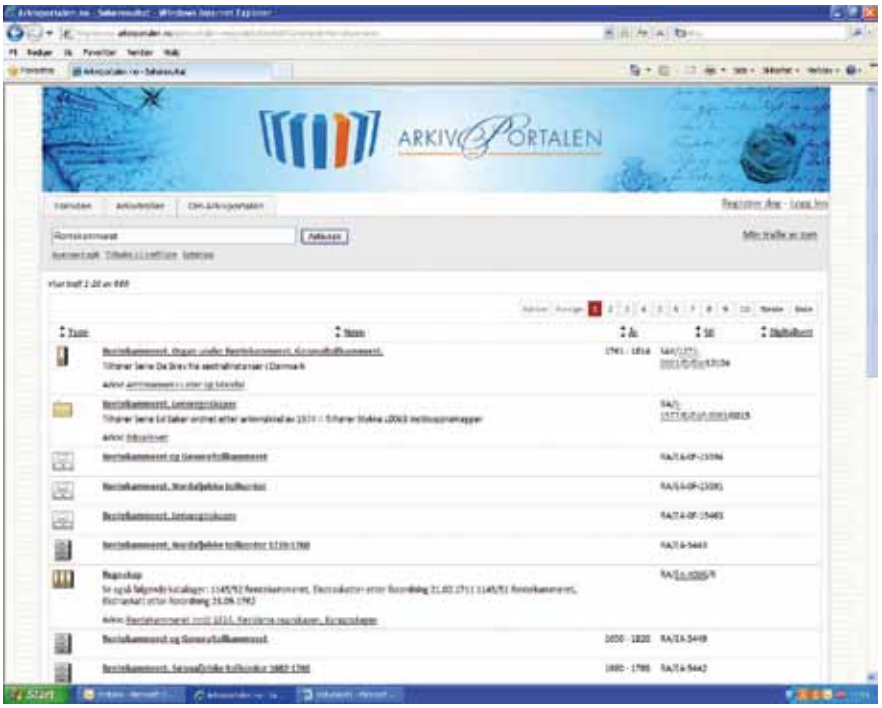

Kobling med digitale kopier

En viktig nyhet i Arkivportalen er kobling fra katalogopplysningene til digitale kopier av materialet de omhandler. Dette kan gjøres på to måter. En mulighet er å legge inn kobling til skannede enkeltdokumenter som er lagret i portalen. Det er mest aktuelt for digitalisering på forespørsel. Ellers er det trolig lite aktuelt mange steder, fordi arkivkatalogene ikke gir opplysninger ned til dokumentnivå, og fordi det da blir veldig mange lenker. Den mest interessante løsningen, er muligheten for å lenke til nettsteder med digitale kopier, som for eksempel digitalarkivet.no. Lenkingen til digitale kopier vil da gjerne etableres som en lenke for et helt arkivstykke (for eksempel en protokoll) eller en mappe. I portalen vil et symbol vise at materialet er tilgjengelig i digital form. Ved å klikke på symbolet, åpnes den digitaliserte kopien av arkivstykket i kildenettstedet.

Arkivverket har lagt inn kobling til digitale kopier av lensregnskapene som en pilot i forbindelse med lanseringen av portalen. Planen er at alt materiale som det norske Arkivverket digitaliserer skal være tilgjengelig fra arkivkatalogene i Arkivportalen, i tillegg til innganger via kildenettstedet digitalarkivet.no.

Bruken av portalen

En annen nyhet i Arkivportalen, er en bestillingsfunksjon med mulighet for å bestille papirbasert materiale for bruk på lesesalen samt bestilling av digitale kopier. Det åpner for at brukeren kan sitte hjemme og forberede sitt besøk på lesesalen. Riksarkivet og noen statsarkiv vil ta i bruk denne muligheten i løpet av 2010. Sammen med bestillingsløsningen er det utviklet en løsning med Min side, en egen side der brukeren kan lagre søk og holde oversikt over egen bruk av arkivmateriale.

Det er ventet at bruken av portalen vil øke når Riksarkivet og noen statsarkiv tar i bruk den elektroniske bestillingsfunksjonen. Det er nødvendig for å tilvenne brukerne til en elektronisk katalog. Så langt har bruken av Arkivportalen vært temmelig moderat. Gjennomsnittet etter lanseringen er 75 brukere pr. døgn.

Et annet spørsmål er når Arkivportalen er så godt innarbeidet at man kan fjerne papirkatalogene. Først må vi nå vinne erfaring med publikums bruk av Arkivportalen før papirkatalogene etter hvert kan tas bort. Dessuten må vi få lagt inn hele katalogbestanden i Asta. Inntil videre vil papirkatalogene derfor bli stående fremme i lesesalsskranken, i alle fall i Riksarkivet. Men over tid er det trolig uhensiktsmessig å opprettholde papirkatalogene i skranken. En avvikling av dem vil være et viktig bidrag til å lose brukerne over til Arkivportalen, og for å slippe ajourhold av papirkatalogene. Portalen gir dessuten mange nye muligheter som papirkatalogene ikke gir.

Samarbeid om portalen

I digitaliseringsmeldingen (St. meld. nr. 24 (2008-2009) har den norske regjeringen gitt Arkivverket ansvaret for nasjonale katalogstandarder og digitale løsninger for søking på tvers av alle typer arkivinstitusjoner. Riksarkivaren har i mange år hatt et konstruktivt samarbeid med de øvrige institusjonene i det norske arkivmiljøet innenfor disse områdene. Arkivportalen er sammen med Asta-programvaren resultater av dette samarbeidet, og lanseringen av portalen bærer også bud om videre samarbeid.

Selve utviklingen av Arkivportalen har skjedd i regi av Stiftelsen Asta, Arkivverket og Landslaget for lokal- og privatarkiver (LLP). Videre har ABM-utvikling bidratt til utviklingen, og stilt betydelige utviklingsmidler til rådighet for prosjektet.

◆

Skribenten er avdelingsdirektør i Depotavdelingen, Riksarkivet.

Kreativ arkivformidling

Runhild Seim

2. mars 2010 ble Riksarkivarens formidlingskonferanse avholdt for femte gang. 5-årsjubileet ble markert med temaet "Kreativ arkivformidling". Hva slags inspirasjon kan man hente i arkivene, og hvordan kan man formidle fagkunnskap og historier på en engasjerende måte? Konferansen samlet 60 arkivformidlere fra Norge og utlandet i Riksarkivbygningen i Oslo.

National History Day: It's not just a day, it's an experience! Cathy Gorn, leder for National History Day i USA. Foto: Runhild Seim.

Dag O. Hessen, professor i biologi, har jobbet med formidling i mange år, og ble tildelt Universitetet i Oslos formidlingspris 2008. Han er nå høyaktuell i et av Norges mest populære TV-programmer, og åpnet årets konferanse med refleksjoner rundt naturfag og fagformidling.

En som også har gjennomslagskraft og når ut til et stort publikum er Frid Ingulstad, en av Norges mestselgende forfattere. Hun fortalte levende om sin historieinteresse, og hvordan den suksessfulle bokserien "Ingebjørg Olavsdatter" er inspirert av et testamente fra middelalderen som i dag oppbevares på Riksarkivet.

- Every day is national history day, proklamerte Cathy Gorn, leder for National History Day i USA i sitt innlegg. Gorn fortalte at til tross for navnet, dreier det seg altså ikke om én dag, men om et program som går gjennom hele skoleåret. Gjennom programmet lærer elever å forske på og tolke forskjellige historiske tema, og det hele kulminerer i en nasjonal konkurranse ved skoleårets slutt.

Lee Ann Potter er Director of Education and Volunteer Programs ved NARA i Washington DC, men for tiden er hun i Norge for å undervise norske elever i amerikansk historie. I Washington har de ved hjelp av private midler bygget et eget formidlingssenter for skoleelever.

Lee Ann Potter fra NARA, alltid like entusiastisk. Foto: Runhild Seim.

Både hun og Sara Griffiths, som er Outreach and Inclusion Manager ved National Archives UK, delte sine erfaringer om formidling av arkiv til skoleelever. Griffiths har vært spesielt opptatt av arbeid med minoritetsgrupper, og la fram sitt prosjekt "Prisoner 4099", som er tilrettelagt for svaksynte.

Ungdomsteaterforestillingen "Spor gjennom ingenmannsland", som har blitt til i samarbeid med arkivsenteret på Dora i Trondheim, har engasjert mange elever. Lene Helland Rønningen var prosjektleder og dramapedagog for forestillingen, og fortalte om sine erfaringer. Skuespillerne Espen Alkenes

■ ”Arkivnøkkelen”, vokteren av arkivet – fra Hanne Frey Husøs kunstprosjekt ”Insel Freyhaus’ fragmenters arkiv”.
Foto: Runhild Seim.

og Ingvild Karlsen Eeg viste utvalgte scener fra stykket.

Dagens kunstneriske innslag, ”Insel Freyhaus’ fragmenters arkiv” var iscenesatt av Hanne Frey Husø. Billedkunstneren og dukkemakeren presenterte en film fra en utstilling hun holdt på Hå gamle prestegård i 2006. Og der dukket det opp både arkivnøkkel, fragmenter og en baronesse! Filmen og dukkene gjorde definitivt inntrykk på forsamlingen, og ble ivrig diskutert blant publikum.

Flere av deltakerne benyttet pausene til å gå i Skattkammeret og se på utstillingen ”Norge i 1743”, og konferansen ble avsluttet med at Trond Kielland Haakensen og Jørgen Engestøl fra Riksarkivet fortalte om ”Norge i 1743” som et helhetlig formidlingsprosjekt. Arrangør for konferansen var Seksjon for brukertjenester og formidling.

◆

Skribenten er arkivar i Riksarkivet.

For ytterligere inspirasjon:

www.NationalHistoryDay.org

www.archives.gov/nae/visit/learning-center

www.nationalarchives.gov.uk/education/prisoner4099

ABM-utvikling legges ned

Maria Press

ABM-utvikling, Statens senter for arkiv, bibliotek og museum, opphører som eget organ 1. januar 2011. Nedleggingen ble varslet i Stortingsmelding nr. 20 (2009-2010) ”Omorganisering av ABM-utvikling”.

Personalet i ABM-utvikling som hadde ansvar for biblioteksfeltet ble allerede 1. Juli 2010 overført til Nasjonalbiblioteket, som fra nå av skal ta over de biblioteksfaglige utviklingsoppgavene. Noen stillinger er også overført til Norsk vitenskapsindeks – et nytt organ under Kunnskapsdepartementet.

Ansvaret for fagutvikling innen arkiv og museer blir fra 1. januar 2011 overført til Norsk kulturråd.

Regjeringen håper med denne omorganiseringen å få til en bedre samordning og effektivisering innenfor de enkelte sektorene A, B og M. Regjeringen ønsker samtidig å fremme samarbeid mellom arkiv,

bibliotek og museumssektorene når dette er hensiktsmessig, gjennom å stille krav om at det tverrgående perspektivet tydeliggjøres i både Nasjonalbibliotekets, Arkivverkets og museumssektorens målsetninger. Det påpekes at samarbeid på tvers av sektorene blir spesielt viktig når det gjelder den kommende digitaliseringen av kulturven.

Noe av den kritikk som Kulturdepartementet har rettet mot ABM-utvikling kan leses i stortingsmelding nr. 20 der departementet påpeker at "føringene for ABM-utvikling har vært for uklare, at spennet i aktiviteter har vært for stort, og at merverdien for arkiv-, bibliotek- og museumsfeltet har vært utydelig. "

ABM-utvikling ble opprettet i 2003 gjennom en sammenslåing av Bibliotekstilsynet, Riksbibliotekstjenesten og Norsk museumsutvikling. I tillegg ble det opprettet stillinger for utvikling innen arkivsektoren. ABM-utvikling har hatt som oppgave å drive aktivt, strategisk utviklingsarbeid for å styrke arkiv, bibliotek og museum som aktuelle samfunnsinstitusjoner. ABM-u har arbeidet på tvers av faglige sektorgrenser og fremmet tverrsektorielt arbeid.

Stortingsmelding nr. 20 finner du på www.regjeringen.no

◆

"Arkiv"

- nytt arkivtidsskrift på nett

Gudmund Valderhaug

Frå mai 2010 er det digitale tidsskriftet Arkiv tilgjengeleg på nettadressa www.tidsskriftetarkiv.no.

Tidsskriftet blir publisert av ABM-media AS, og redaktør for tidsskriftet Arkiv er Gudmund Valderhaug, førsteamanuensis ved arkivstudiet ved Høgskolen i Oslo og tidlegare avdelingsdirektør i ABM-utvikling og arkivsjef ved Interkommunalt arkiv i Hordaland.

Tidsskriftet Arkiv har som formål å styrke den vitskaplege tilnærminga til arkivfaget og vere ein uavhengig arena for fagleg utvikling og debatt. Hovudoppgåva er difor å publisere fagfellevuderte artiklar om teoretiske og metodiske spørsmål knytt til ulike sider ved arkivfaget og artiklar som set arkiva, arkivarane og arkivinstitusjonane inn i eit breiare samfunnsmessig perspektiv. Artiklane vil bli vurdert anonymt av to fagfellar som har spesiell kompetanse innanfor artikkelemnet. Fagfellane kan anten tilrå publisering av artikkelen som den er, publisering med visse endringar, eller at den ikkje blir publisert.

For å stimulere den faglege debatten vil tidsskriftet Arkiv også leggje stor vekt på å publisere aktuelle kommentarar og debattinnlegg om aktuelle emne. Tidsskriftet vil også til ein viss grad publisere omsette artiklar, nyheitsstoff og redaksjonelle kommentarar frå redaktøren.

Debattinnlegga, nyheitene og kommentarane vil vere opne for direkte lesarkommentarar.

Tidsskriftet vil også ha ein nyheitsgenerator som fangar opp arkivrelatert stoff frå norskspråklege nettaviser.

Alt stoff i tidsskriftet Arkiv vil bli publisert fortløpande.

Tidsskriftet vil gjerne ha artiklar og innlegg frå den "praktiserande arkivar", og tar gjerne imot stoff frå arkivarar i Norden – så kom gjerne med eit bidrag til redaksjonen@tidsskriftetarkiv.no

◆

HMV Privatarkiver

Ivar Fonnes

"De nordiska privatarkiven och deras förvaltare" er tittelen på en rapport som ble lagt fram for de nordiske riksarkivarer tidligere i år. Rapporten bærer undertittelen *"En jämförande undersökning av arbetet med privatarkivfrågorna vid de nordiska arkivverkens institutioner utförd på uppdrag av de nordiska riksarkivarierna 2010"*. Undersøkelsen inngår i den benchmarking innenfor forskjellige arbeidsområder som de nordiske riksarkivarer har satt i gang på initiativ fra Finland. Hensikten er å sammenligne forholdene i de forskjellige nordiske land, se om det er ting vi kan lære av hverandre og se om det er grunnlag for samhandling.

Rapporten om privatarkiver er et godt eksempel på at slike sammenlignende undersøkelser er både interessante og nyttige. Det er et solid stykke arbeid som er gjort, og rapporten er velstrukturert. Det er gjennomført en forholdsvis omfattende spørreundersøkelse, og på grunnlag av denne er det gitt en sammenlignende beskrivelse av forholdene i de nordiske land innenfor fem forskjellige temaer knyttet til arbeidet med privatarkiv. Hvert tema avsluttes med et sett av anbefalinger ("rekommendationer").

Rapporten gir både nyttig informasjon, interessante innspill og incitament til refleksjoner over privatarkivarbeidet i Norden. Resultatene av undersøkelsen er riktignok ikke særlig overraskende på de fleste områder, men når forholdene beskrives og sammenlignes systematisk slik det er gjort her, får man et bedre overblikk over situasjonen og kan se forholdene i eget land i relasjon til nabolandene.

Et stadig tilbakevendende tema når det gjelder privatarkivarbeidet, er ressurssituasjonen. Her er forholdene nokså like. De nordiske arkivverkene bruker rundt 5 % eller mindre av personellressursene på privatarkiver. Dette er ikke mye når privatarkivene utgjør nærmere 16 % av arkivbestanden, og enda mindre hvis man tar utgangspunkt i at andelen bevaringsverdige arkiv som faktisk er bevart, trolig er vesentlig mindre for privat sektor enn for offentlig sektor.

På den annen side er det et betydelig antall større og mindre institusjoner utenfor arkivverkene som tar vare på privatarkiver, og disse bevarer til sammen minst dobbelt så mye som det arkivverkene har – 400.000 hyllemeter mot 200.000. Mange av disse drives med betydelig statlig støtte. Vi kan derfor slå fast at den statlige innsatsen i privatarkivarbeidet er vesentlig større enn det som kanaliseres gjennom arkiv-

verkene. Men det er vanskelig å få øye på en helhetlig statlig politikk på området, og det kan være grunn til å spørre seg om en slik organisering, eller mangel på sådan, medfører en effektiv utnyttelse av ressursene.

Statlige tilskudd til et arbeidsområde betyr at staten betrakter området som viktig, men at den ikke er villig til å ta ansvar. For privatarkivarbeidets område gjenspeiles dette også i lovgivningen. I de nordiske lands arkivlover og annet regelverk er det et gjennomgående trekk at arkivverkene kan ta vare på privatar-

kiver, men ikke at de skal gjøre det. Dermed blir privatarkivarbeid noe man kan utføre hvis det ikke går ut over de oppgavene man er pålagt i lov, dvs. arbeidet med offentlige og særlig statlige arkiver. Dette er selvsagt et svært dårlig utgangspunkt, og det er grunn til å understreke at alle de nordiske arkivverk ligger vesentlig over dette i sin prioritering. Men fortsatt er det langt igjen til å oppfylle arbeidsgruppens anbefaling om å "se till att de resurser som avsätts för arbetet med privatarkiv motsvarar den andel av bestånden som denna typ av arkiv utgör...". Etter min vurdering vil det være et sentralt element i den strategiske planlegging av privatarkivarbeidet å finne metoder for å styrke ressurstilgangen. Som ledd i dette bør man se både på statens rolle og hvilke muligheter det kan være for å hente inn ressurser fra andre aktører på en mer systematisk måte enn hittil.

Det er imidlertid ikke de ressursmessige, men de faglige og strategiske spørsmål som utgjør hovedtyngden av rapporten. Det foretas en grundig analyse og sammenligning av arkivbestand og aksesjonspolitikk. Arbeidsgruppen konstaterer at 50.000 hyllemeter privatarkiver er "oförtecknad" og dermed utilgjengelige for bruk. Det er lett å være enig i at dette er et problem. Samtidig betyr dette at mer enn 150.000 hyllemeter privatarkiver i de nordiske arkivverkene er katalogisert og tilgjengelige, og dette er ikke dårlig tatt i betraktning hvilke rammevilkår privatarkivarbeidet har hatt.

Arbeidsgruppen anbefaler at det i alle land opprettes databaser som holder oversikt over bestanden i og utenfor arkivverkene, at man legger opp til en mer bevisst aksesjonspolitikk basert på kunnskap om hvor representativt materiale man har, at man legger opp til en mer systematisk og samordnet bevaringsvurdering ("appraisal") og at man sørger for kassasjon før materialet mottas. Et overordnet synspunkt er at arkivene må ses på som organisatoriske helheter som ikke skal splittes opp. Elektronisk privatarkivmateriale bør bevares etter samme retningslinjer som man benytter for offentlige arkiver. Alt dette er momenter som sikkert vil være nyttige innspill til riksarkivarenes strategiske planlegging.

Når det gjelder tilgjengeliggjøring og formidling, har mange institusjoner gitt uttrykk for at de ikke skiller mellom offentlige og private arkiver i sine prioriteringer. Arbeidsgruppen mener likevel at det bør gjennomføres målrettede aktiviteter for å ivareta privatarkivene i denne sammenhengen, og at de nasjonale arkivverkene bør utarbeide en overordnet strategi på området. Dette er viktige innspill som vi skal ta med oss. Men samtidig vil jeg gjerne understreke verdien av at tilgjengeliggjøring og formidling skjer uavhengig av om et arkiv er offentlig eller privat. Dette er faktisk det eneste området hvor vi har maktet å gi privatarkivene like høy prioritet som de offentlige, og det er det viktig å ta vare på. Men vi må likevel passe på at vi har tiltrekkelig fokus på privatarkivene i prioriteringen.

De nordiske riksarkivarer har fått det vi har bedt om – en solid undersøkelse og en rekke gode innspill. Nå er det opp til oss å vurdere hvordan det skal følges opp. Allerede på riksarkivarmøtet i København i mai ble det vedtatt å opprette en kontaktgruppe for å jobbe videre med felles spørsmål i aksesjonspolitikken. Dette må formodentlig spesifiseres nærmere i et mandat. Men kanskje er det grunnlag for å gå noen skritt videre. En besnærende tanke ville være om de nordiske riksarkivarer kunne enes om et sett helt overordnede prinsipper for privatarkivarbeidet i de nordiske land. Dette kunne være et nyttig redskap for oss i vårt samspill med andre aktører på området – overordnede myndigheter, samarbeidspartnere innenfor abm-området, private arkivskapere m.v. En høyst foreløpig idé som ikke er bearbeidet i særlig grad – men kanskje likevel verdt en nærmere drøfting på neste riksarkivarmøte.

◆

Pertti Hakala, Jaana Kilkki, Juhani Tikkanen

De nationella arkivdagarna i Finland har sedan 1980 haft en dubbel funktion. Föredrag och inlägg pejlar dagsläget inom arkivfunktion och dokumentförvaltning och hundratals arkivverksamma får nya kontakter samt utbyter erfarenheter. Arkivdagarna i universitetsstaden Jyväskylä, som förmätet kallar sig Finlands Aten, hölls 18–19 maj, fyra år efter de föregående i Helsingfors (se NA 3/2006) vilka lockat 429 deltagare. Nu hade endast 306 anmält sig, och arkivinstitutionerna med annan än myndighetsprofil var sparsamt företrädda. Det i sig högaktuella temat *Förändring och styrning av förändringar inom arkivfunktionen och dokumentförvaltningen* lockade därmed inte alla.

■ Arkivrådet Eljas Orrman talar för kanske sista gången vid de inhemska arkivdagarna.

Foto: Heidi Mustajoki.

Keynotespeakern pol.dr Pekka Mattilas inlägg *Expert i förändring, brytningsskede i expertarbetet – fenomen och olika sätt att överleva* inledde det egentliga programmet. Den karismatiske och drivne Mattila var ett förkunnarproffs (en främmande fågel i arkivsammanhang), som med skicklig retorik och PowerPoint-flöde kunde ta sin publik. Bilden av ett arbetsliv i förändring med högre arbetstakt, ökad konkurrens, osäkra arbetsförhållanden och avtagande inbördes lojalitet kändes säkert bekant.

Koordinering, kompatibilitet och digital förvaring

Därefter följde en djupdykning i administrativ utveckling, *På väg mot mer centraliserad styrning – statlig koncernstyrning och kompatibilitet*, under specialexperten från Finansministeriet *Olli-Pekka Rissanens* ledning. (Rissanen är medlem av den arbetsgrupp för lagstiftning om IT-koncernstyrning som avlämnade sin promemoria, med bifogade färdiga lagförslag, till Finansministeriet 26.5.2010.) Åhörarna upplystes om det program för påskyndande av elektronisk kommunikation och demokrati som förvaltnings- och kommunminister (numera statsminister) *Mari Kiviniemi* lanserade 14.4.2009; det ambitiösa målet är att den elektroniska kommunikationen 2013 skall inbegripa samtliga centrala tjänster för företag och medborgare och kunna nås via en portal.

Rissanens (måttligt lättillgängliga) introduktion ackompanjerades av textspäckade PowerPoint-vyer, som vittnade om målmedvetna insatser på ett område där man länge låtit ”tusen blommor blomma”. Nya statliga informationssystemprojekt av större betydelse måste i dag prövas av Finansministeriet, som i likhet med de övriga ministerierna stärker sitt grepp inom resp. förvaltningsområde. Målet nås enligt Rissanen genom en helhetsarkitektur som är obligatorisk för hela den offentliga förvaltningen (dvs. även kommunerna) varvid också centrala begrepp definieras. I frågan om standarderna för den offentliga förvaltningens elektroniska verksamhet och system befann man sig på kollisionskurs med Arkivverket vilket enligt talaren *är en god sak*. Att koordineringssträvandena inbegrep kommunerna är unikt i EU. Kryptiska förkortningar gjorde även detta inlägg svårbegripligt, för andra än *insiders*.

Snävt tema

för arkivdagar i Finlands Aten

Utvecklingsdirektör *Päivi Happonen* (Riksarkivet) kopplade i sitt inlägg *Projekt inom utvecklingen av elektronisk informationshantering* de för läsare av NA bekanta projekten SÄHKE och VAPA (se NA 4/2008, 2/2010), och nykomlingen ASTIA [projektet för elektronisk informationstjänst] till den helhetsarkitektur för den offentliga sektorn som föregående talare presenterat. SÄHKE-normen (för metadatastruktur och funktionaliteter), som planen för elektronisk arkivbildning, eABP, uppfyller är det villkor för tillträde till Arkivverkets VAPA-system för mottagning av myndigheternas material i elektronisk form och för informationsservice som gäller, lydde budskapet. Flera åhörare hade säkert hört det förut, men det faktum att deadlinen för introduktionen av VAPA (31.12.2010) obönhörligen närmar sig, och att driftsavtalen redan undertecknats med företag och organisationer som i praktiken sköter verksamheten, gav det en viss nerv. Att Arkivverket inte erhöll anslag för utvecklingen av det system för långtidsförvaring som i stället kommer att utvecklas i *Nationella digitala bibliotekets* (se NA 1/2009) regi före ca 2017 utgör dock en komplikation. Föga förvånande framhöll Happonen att VAPA bör beaktas vid planeringen av statlig IT-kompatibilitet

■ Trots tyngande ansvar för arrangemangen kunde direktören för Jyväskylä landsarkiv Päivi Hirvonen och chefen för Lantmäteriarkivet i Jyväskylä Marja Rantala ibland koppla av. För direktören för Vasa landsarkiv Arja Rantanen (i fonden) infaller motsvarande ansvar 2014. Foto: Heidi Mustajoki.

■ Även i Jyväskylä kunde man notera den sedvanliga luckan mellan honoratiores, talare och ansvariga i förgrunden och åhörare i bakgrunden.

Foto: Heidi Mustajoki.

och vid förnyandet av lagstiftningen.

Efter en kort presentation av VAPA:s egenskaper, och fördelar (kostnadsfrihet för leverantörerna av material etc.), belyste Happonen avslutningsvis utvecklingen av Arkivverkets system för elektronisk kundtjänst och beställning (ASTIA), som även kommer att länkas till VAPA. Projekttidtabellen är i snävaste laget (deadline 31.12.2010) och utmaningarna många.

Utvecklingschefen vid Folkpensionscentralen *Erkki Aaltonens* exposé över *Nationella hälsoarkivet* gav en god inblick i ett projekt som pågått sedan 2006. Syftet är att integrera den brokiga floran av befintliga informationssystem och skapa ett centraliserat digitalt arkivsystem för patienthandlingar, inklusive recept i elektronisk form, för tillgång i realtid. (Någon vecka senare visste pressen berätta att projektet p.g.a. resursläget och obstruktion från apotekarnas sida inte kommer att förverkligas år 2011 som planerat, utan betydligt senare).

Den första dagens kompakta program avslutades med några kortpresentationer av Riksarkivets stora digitaliseringsprojekt (se NA 1/2010), ett nytt sätt att avlägga en arkivexamen under praktiskt arbete och Nationella digitala biblioteket. En frugal bankett i mässcentret avslutade dagen.

Hektisk verksamhet p.g.a. förvaltningsreformer

Följande dag var långt förbehållen de parallellseminarier, vilka granskade något mer specifikt tema.

Det seminarium som granskade *förändringarna inom den offentliga förvaltningen och följderna för myndigheters arkivfunktion och arkivleveranser* höll sig till realia. Specialforskare *Matti Walta* från Riksarkivet belyste arkivutrymmesläget, för Arkivverkets del, där ytterligare 170 hyllkilometer kan väntas före ca 2045. Stora arkivleveranser i förtid, p.g.a. administrativa reformer, komplicerar läget, och mycket är ännu oklart (vad skall bevaras endast i digital form?). Med det nya centralarkivet (se NA 1/2010) och ett system för utrymmeshantering suddas gränserna ut mellan Arkivverkets enheter.

Vad planering och verkställande av stora arkivleveranser innebär klargjordes av arkivchefen *Marja Rantala* från Lantmäteriverkets arkiv, samt konsultativa tjänstemannen *Päivi Tommila* från Arbets- och näringsministeriet. En kort passus i regeringsprogrammet föranledde arbetskrävande arkiv- och registerförflyttningar till Lantmäteriverket och Arkivverket, vilka nu slutförts. Indragningen av flera regionala myndigheter inklusive länsstyrelserna och inrättandet av en helt ny regionförvaltning, samt centraler för närings-, trafik- och miljöärenden, var en lika komplicerad bråd process. Utgångsläget, en rad disparata organisationer där allt från organiseringen av arkivfunktionen till metoder, begrepp, praxis, klassificeringar, terminologi, informationssystem och ABP varierade, tacklades med slutförd arkivbildning, gemensam ABP och synkronisering av tillvägagångssätt.

Överinspektören vid Åbo landsarkiv *Pirkko Haarios* inlägg om kommunsammanslagningarna (68 st 2001-09) och deras följder för arkivfunktionen var i linje med de föregående talarnas och med tanke

på de många närvarande kommunarkivarierna även av pedagogisk karaktär.

På väg mot gränsöverskridande strukturer (Juhani Tikkanen)

Det andra seminariet behandlade *gemensamma system, processer och gemensam elektronisk service samt hur dessa påverkar organisationers verksamhet och arkivbildning*. Forskaren *Outi Hupaniittu* vid Åbo Universitet påtalade bristerna i de elektroniska personregistren för dokumentförvaltningens och dataskyddets del. De egenskaper som krävs för avlägsnande av information är inte täckande och regelverket är oenhetligt. Länsarkivarien *Lauri Päivärinta* vid regionförvaltningsämbetet i Lappland redogjorde för regionförvaltningsreformen och dess följder för arkivbildningen (jfr Tommila ovan).

Förvaltningsdirektör *Eila Ratasvuori* vid Helsingfors stads förvaltningscentral belyste förnyandet av administrativa processer (staden har ca 40 000 anställda), där decentralisering och varierande praxis ersatts av centraliserad diarieföring, ett ärendehanteringssystem, samt uniforma förfaranden.

Utvecklingsdirektören vid Riksarkivet Päivi Happonen tog i sitt inlägg särskilt upp förändringarna i dokumentförvaltningen. Tillvägagångssätten förnyas och gemensamma gränsöverskridande digitala processer, där kompatibla system levererar sömlös elektronisk service införs; samtidigt centraliseras förvaringen av information. Hon framhöll vikten av samarbete kring skapandet och definierandet av metadata samt av eABPer för större helheter än enskilda organisationer. Övergången till ett service- och funktionsbaserat grepp borde även beaktas i lagstiftningen.

Skolning under lupp (Jaana Kilkki)

Det tredje parallellseminariet var ägnat temat *informationen, färdigheterna och teorin – skolning till en profession i förändring*. Inlägg hade inbegärts av företrädare för arbetsgivarna, arbetstagarna och studerandena; de förstnämnda företrädes av dokumentförvaltningschef *Marja Piiroinen-Honkanen* vid försvarsmakten, som framhöll de många färdigheter som ett proffs inom dokumentförvaltningen av stödkaraktär bör besitta.

Ansvariga för skolningsverksamheten vid Arkivverket överinspektör *Armi Helenius* dryftade frågan *par préférence* för en utbildande organisation: hur får man till stånd skolningar som lever upp till de behov som studerande och deras bakgrundorganisationer känner? Även Helenius återkom till de s.k. metafärdigheterna (budgetering av verksamhet, mätning av mål för verksamhet, kvalitetskontroll...) som nödvändigt komplement till branschkunnande. Studerande *Riikka Kiuru* (Jyväskylä Universitets magisterprogram i arkivförvaltning) ansåg sistnämnda program alltför praktiskt inriktat.

Seminariet avslutades med de tio teser som överassistenten vid Tammerfors Universitets institution för informationsforskning och interaktiva media *Pekka Henttonen* sammanställt kring utbildningen i dokumentförvaltning. Flera bad om ordet, men någon *diskussion* om utbildningen blev det nog inte.

Paradigmskifte och visioner

De avslutande talen hölls av företrädare för Arkivverket: arkivrådet *Eljas Orrman*, och riksarkivarie *Jussi Nuorteva*. Orrman analyserade paradigmskiftet i den finländska arkivfunktionen, särskilt kring 1980, och lyfte fram arkivrådet Alpo Salmela samt den krets vid Åbo landsarkiv som då pläderat för övergång till funktionsbaserade ABPer. Talaren noterade osäkerheten om centrala begrepp och fann slutligen att de nu aktuella planerna på styrning av informationsförvaltningen inom hela statssektorn sannolikt utgör nästa paradigmskifte.

Riksarkivarie Nuorteva pejlade Arkivverkets framtid, och påminde om det offentliga arkivväsendets betydelse för forskningen. Åhörarna upplystes om Arkivverkets strategi till 2015 och om de aktuella centralarkivplanerna (se NA 1/2010), men även om den statliga regionförvaltningsreformens följder för Arkivverket. Nuorteva dryftade slutligen verkets projekt för mottagning och förvaring av digitalt material, med utblickar mot de internationella digitala forskningsstrukturerna och nätverken.

Direktören för Vasa landsarkiv *Arja Rantanens* inbjöd avslutningsvis till arkivdagar i Vasa år 2014.

■ Ett förkunnarproffs i farten.
Foto: Heidi Mustajoki.

◆

Juhani Tikkanen är enhetschef och Jaana Kilkki utvecklingsdirektör vid Riksarkivet

Kopie

med Ryssland och stater

Eljas Orrman

Efter Sovjetunionens fall och den nya ryska statens tillkomst i början av 1990-talet har samarbetet mellan den centrala ryska arkivförvaltningen, nuvarande benämning *Federalnoe archivnoe agentstvo*, Rosarchiv (Federala arkivmyndigheten), och det finska arkivverket konkretiserats i hög grad jämfört med tiden före omvälvningarna hos grannen i öster. År 1992 undertecknades ett samarbetsprotokoll mellan den centrala arkivmyndigheten i den nya ryska staten och finska Riksarkivet. I samband med generaldirektör *V.P. Kozlovs* Finlandsbesök undertecknades i mars 1995 ett ramavtal om kopieringssamarbete, som gick ut på att finska Riksarkivet förvärvar kopior av handlingar i ryska arkivinstitutioner av betydelse för forskningen rörande de rysk-finska kontakterna och finländare som under de senaste århundradena sökt sin lycka i öster eller av andra orsaker hamnat där (se NA 2/2005, s. 83-85). Det femåriga ramavtalet förnyades med ytterligare fem år under den nye generaldirektörens för Rosarchiv *A.N. Artisovs* besök i Finland i april innevarande år.

Ramavtalet har skapat goda förutsättningar för ingåendet av konkreta kopieringsavtal med ryska arkivinstitutioner. Betydande årliga anslag från undervisningsministeriet, nuvarande undervisnings- och kulturministeriet, har gjort det möjligt att sätta i gång en brett upplagd kartläggning av för finsk historieforskning intressant material i ett flertal ryska arkivinstitutioner och att förvärva betydande mängder kopior av handlingar, huvudsakligen i form av mikrofilm men även i form av digitala kopior. Kopieringsprojektet har som ansvarig projektchef docenten i Rysslandsforskning vid Helsingfors Universitet *Dmitri Frolov* som även är professor vid Universitetet i Stavropol. En rådgivande arbetsgrupp i vilken ingår flera ledande företrädare för finsk historieforskning med inriktning på Rysslands/Sovjetunionens historia

■ Ramavtalet om fortsatt samarbete mellan finska Riksarkivet och Rosarchiv är undertecknat och generaldirektörerna Nuorteva och Artisov är nöjda.
Foto: Taina Salmi.

ringssamarbetet

som tidigare tillhört Sovjetunionen

bistår projektet vid valet av material som skall kopieras. Projektet har även bekostat kartläggningsarbeten av utomstående Rysslandsforskare.

Avtal med flera arkiv i Ryssland

Det första samarbetsavtalet inom ramen för kopieringsprojektet ingicks i januari 2007 med Ryska centralarkivet för socialpolitisk historia (RGASPI) i samband med riksarkivarie *Jussi Nuortevas* besök i Moskva (se NA 2/2007, s. 83-84). Inom ramen för projektet har hittills samarbetsavtal även ingåtts med Ryska krigsarkivet (RGVA) och Ryska centralarkivet för äldre handlingar (RGADA), vilka är verksamma i Moskva, och Ryska historiska centralarkivet (RGIA) i S:t Petersburg. Även med tvenne regionala arkiv vilka inte sorterar under Rosarchiv har det lyckats att få till stånd kopieringsavtal. Dessa institutioner är Oblastarkivet i Murmansk (GAMO) samt Leningradska oblastarkivet i Viborg (LOGAV), som för övrigt verkar i Viborgs landsarkivs förutvarande byggnad. Underhandlingar med ytterligare några arkivinstitutioner är för närvarande på gång. Det kan bl.a. nämnas att det i Fjärran östern i Vladivostok och Nakhodka men även på andra orter i arkiv men även i museer finns ett flertal arkivbestånd med anknytning till finländsk företagarverksamhet, bl.a. inom valfångsten, i dessa fjärran trakter.

Samarbetet med de ryska arkivinstitutionerna inom ramen för kopieringsprojektet har ägt rum i mycket god anda. Riksarkivet har redan erhållit ett betydande material. Från och med 2007 har hittills mottagits betydligt över 350 000 exponeringar (sidor eller uppslag), till övervägande del bestående av rullfilm, medan de digitala kopiorna ännu är fåtaliga. Av särskild betydelse har varit att det nu har blivit möjligt att erhålla kopior av handlingar även från tiden efter 1917, vilket med alldeles få undantag inte varit möjligt under sovjettiden. Merparten av de förvärvade kopiorna är från RGASPI och RGVA.

Samarbete med arkiv i Kazakstan m.fl. länder

Inom ramen för de medel som undervisnings- och kulturministeriet ställt till Riksarkivets förfogande för kopiering av handlingar är det möjligt att anskaffa kopior av handlingar av betydelse för finsk historieforskning även från nuvarande självständiga stater som ingått i Sovjetunionen. I arkivinstitutioner i Kazakstan finns det rikligt med material om finländare som under sovjettiden förvisats dit eller hamnat där som krigsfångar, men finländare deltog också före den ryska revolutionen i oljeutvinningen i landet – också handlingar rörande svenska SS-män som blivit tillfångatagna under andra världskriget möter man i lägrens handlingar. I mars 2009 ingicks ett samarbetsavtal om kopieringssamarbete mellan Riksarkivet och Kazakstans kommunikations- och informationsministerium och i april 2010 ett avtal med det statliga arkivet i Karaganda. Målsättningen är att få till stånd avtal med andra centrala arkivinstitutioner i landet.

Preliminära kontakter med arkivinstitutioner i regionen ger vid handen att det i de centralasiatiska f.d. sovjetrepublikerna såsom Armenien och Azerbajdzjan finns handlingar inte enbart om finländare utan även om svenskar som på grund av olika omständigheter hamnat i dessa regioner. Den nobelska oljeutvinningen vid Kaspiska havet har efterlämnat betydande arkivmaterial som särskilt finns i arkivinstitutionerna i Baku och dokumenterar företagsverksamheten samt de anställda som i stor utsträckning kom från Sverige och Finland, men det nobelska företaget hade även talrika upplag, ”sklad”, runtom i det vidsträckta riket. Kopieringsprojektet har således ett stort arbetsfält framför sig, inte endast i nuvarande Ryssland utan även i de forna sovjetrepublikerna, om undervisnings- och kulturministeriet även framdeles visar välvilja mot dess verksamhet.

◆

Skribenten är arkivråd vid Riksarkivet.

Reflexioner kring

Toivo Flink

Nordisk Arkivnyt har tidigare (nr 1/2007) belyst det forskningsprojekt i anslutning till Riksarkivet som utrett återbördandet av ingermanlänningar från Finland till Sovjetunionen 1944–1955. Det har nu slutförts i och med boken *Kotiin karkotettavaksi* [sv. Hem för att deporteras], se s. 153. Verket utkom i februari i samband med öppnandet av en utställning i Riksarkivet om ingermanlänningarnas öden. På begäran av NA:s finska lokalredaktör har jag nedtecknat följande tankar och erfarenheter i anslutning till min forskning.

Arkiven är nationernas minne

Informationskällorna i de olika ländernas arkiv blir alltmer lättillgängliga, vilket är en medborgerlig grundrättighet. Tillgången till material via webben har på ett avgörande sätt bidragit till detta och då tänker jag främst på den närmast revolutionerande digitalisering av material för offentligt bruk som dock inte framskridit i samma takt i alla länder och i alla arkiv. Materialet på papper har följaktligen behållit sin betydelse.

För att skapa mig den helhetsbild som min forskning kräver har jag, utöver arkiven i Finland, främst använt mig av arkiv i Ryssland, men också i Estland och Sverige. Att min forskning överhuvudtaget varit möjlig beror på den demokratisering som skett i Europa i politiskt hänseende – Sovjetunionens sönderfall och öppnandet av de ryska arkiven för forskare var av avgörande betydelse.

Vad jag först och främst skulle göra

Under tre år, 2007–2009, var jag forskare vid ett projekt vid Finlands riksarkiv som finansierades av Finlands Akademi. Därmed hade jag ytterst goda möjligheter att använda allt relevant material i det finländska arkivverkets ägo, vilket var särskilt viktigt för bedrivande av framgångsrik forskning.

Min uppgift var att utreda återbördandet av ingermanlänningar från Finland till Sovjetunionen sedan länderna slutit preliminär fred 19.9.1944. Från Leningradområdet, dvs. det historiska Ingermanland, skeppades ca 63.000 med finnarna besläktade civilpersoner, främst finsktalande ingermanlänningar, i åtta fall av tio kvinnor och barn under 15 år, via Estland till Finland från våren 1943 till sommaren 1944.

Återbördandet skedde i snabb takt, under perioden 5.12.1944 – 15.1.1945, som ett samarbete mellan Finland och den Allierade (sovjetiska) Kontrollkommissionen i Finland. Då återbördades ca 55.000 personer, vilka förlades till regioner i den europeiska delen av Sovjetunionen, utan rätt att återvända till sin hembygd. Långt över hälften av dem sökte sig på eget bevåg inom Sovjetunionen till Estland och ryska Karelen. Ungefär var sjunde ingermanlänning (totalt ca 8.000 personer) förblev i Finland, men uppskattningsvis hälften av dem flydde till Sverige. Resten stannade kvar i Finland och förblev sovjetiska medborgare. Först efter 10 års ständig fruktan för återbördande till Sovjetunionen började de erhålla finländskt medborgarskap (återbördandet av ingermanlänningar pågick i liten skala till år 1955).

Publikationen *Kotiin karkotettavaksi. Inkeriläisen siirtoväen palautukset Suomesta Neuvostoliittoon vuosina 1944–1945* [sv. Hem för att deporteras. Återbördandet av den förflyttade ingermanländska befolkningen från Finland till Sovjetunionen 1944-1945] utgör ett resultat av min forskning. Verket utkom 2010.

Finland, Sverige och Estland

Redan av den korta presentationen ovan torde det framgå att jag behövt material från arkiv i fyra länder för att kunna utreda myndigheternas verksamhet. Sökprocesserna och resultaten varierar. För min del har lagstiftningen om det finländska arkivmaterialets tillgänglighet visat sig klar. Offentligt material är entydigt offentligt. Att hitta material kan bereda forskaren svårigheter, inte att få tillgång till det. Inte heller det material som kräver särskilt tillstånd har berett problem. Beviljat tillstånd har öppnat tillgång till materialet, ibland

ett avslutat projekt

■ Filosofie doktor Toivo Flink.
Foto: Taina Salmi.

inom ramen för tidsbegränsningar. Sekretessbelagt material är alltid slutet tills det blir offentligt tillgängligt, med eller utan tillstånd. Dessa spelregler har fungerat också under mina besök i Estland och Sverige.

Om spelreglerna i ryska arkiv

Att ha att göra med ryska arkiv har inte varit lika entydigt, och arkivlagstiftningen är inte heller lika klar som i de ovan nämnda länderna. Det första problem som forskaren stöter på är det byråkratiska sättet att sköta ärenden. För att få tillgång till forskningsmaterial behövs det en rekommendation (ry. *otnosjenije)*, en praxis som gäller såväl ryska medborgare som utlänningar. Vanligen har jag skickat rekommendationen per fax och därtill tagit med mig originalet för att företes åt resp. arkivchef eller forskningschef. För rekommendationen står antingen en forskningsinstitution eller annan part i vars namn jag varit verksam. Jag har också kommit ihåg att meddela vilken period jag ämnar undersöka. Det lönar sig att vara noggrann vid formulerandet av detta dokument, och det är skäl att ange ämnet för forskningen i relativt vida termer; alternativt kan man räkna upp föremålen för intresse. Om man under genomgång av materialet får någon idé och sedan vill beställa även sådant material som faller utanför det angivna forskningsämnet kan det mycket väl hända att man inte alls får tillgång till detta material. Utan denna rekommendation kan många medborgare som intresserar sig för forskning inte bedriva arkivforskning.

Tillgången till materialet och de ev. övriga begränsningarna var sedan en annan sak. Praxis varierar, men i de flesta arkiv tillämpas regeln om tillgång till ett begränsat antal, 5-10, akter (ry. *delo*) per dag. Regeln är densamma även om akternas sidoantal varierar. Ifall det vid snabb kontroll visar sig att materialet inte är det man är ute efter kan det mycket väl hända att man inte den dagen får mera material. På ett arkiv i S:t Petersburg inskränktes 2009 dagarna för forskningsarbete till tre dagar i veckan. För utsocknes, för att inte tala om utlänningar, leder detta till svårigheter av allehanda slag, och forskningen drar ut på tiden i onödan. I Ryska Utrikesministeriets (ry. *MID*) arkiv fick jag inte använda bärbar dator, och blev följaktligen tvungen att göra anteckningar med blyerts.

För det tredje: det är skäl att noga hålla reda på var och hur sekretessbelagt material blir tillgängligt (vilket material, i vilket arkiv). Eventuella ryska kolleger är bättre insatta i dessa ting, och värda all uppskattning.

Trots alla problem är jag optimist. Världen, inklusive arkivvärlden, blir hela tiden öppnare.

◆

Skribenten är filosofie doktor och numera specialforskare vid Migrationsinstitutet i Åbo.

Rapport
om brott mot mänskligheten publicerad i Riksarkivet

Tuire Sirviö

Riksarkivet och Estlands ambassad i Finland anordnade 14.6 i Riksarkivet ett evenemang där den internationella kommission som granskat brotten mot mänskligheten i Estland fr.o.m. 1940 utgav andra delen av sin rapport, *Estonia since 1944. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity.* (Första delen, *Estonia 1940-1945* utgavs 2006.) Det nu publicerade verket behandlar förtrycksåtgärderna under sovjetockupationen 1944–1991.

Publiceringsevenemanget öppnades av riksarkivarien generaldirektör *Jussi Nuorteva* och estniska ambassadören *Merle Pajula*. Även ordförande för kommissionen, minister *Max Jakobsson*, talade.

Kommissionens arbete och forskningsresultat presenterades av historikern *Toomas Hiio*. Forskarna *Meelis Saueauk* och *Indrek Pavle* som medverkat i rapporten koncentrerade sig på de deportationer som verkställdes på 1940- och 1950-talen, på order av Stalin. Ett annat tema som också lyftes fram var behandlingen av motståndare till det rådande systemet under den tyska ockupationen av Estland 1941–1944.

Rapporten *Estonia since 1944* är (i likhet med ovan nämnda första rapport) ett resultat av det arbete som en forskarkommission utfört under ledning av Max Jakobsson. Kommissionen tillsattes år 1998 av Estlands dåvarande president *Lennart Meri*. Den nya rapporten är indelad i fem avsnitt: det första ger den historiska bakgrunden, det andra beskriver de sovjetiska förtrycksorganen, det tredje som är det mest omfattande redogör för de brott som utförts under den sovjetiska ockupationen. Det fjärde avsnittet behandlar fängelse- och fånglägersystemet i det ockuperade Estland. Verket avslutas med ett antal biografier i urval, en bibliografi och ett antal bilagor.

I samband med publiceringsevenemanget överlämnade ambassadör Merle Pajula Marjamaakorset av 4 klass till författarinnan *Sofi Oksanen*, känd mottagare av Nordiska Rådets litteraturpris 2010 för romanen *Puhdistus* [utgiven även på svenska under titeln Utrensning]. Orden hade förlänats av republiken Estlands president. Oksanen har i sina verk belyst Estlands historia under den sovjetiska ockupationen, och har i samarbete med estniska författaren och filmregissören *Imbi Paju* redigerat artikelsamlingen *Kaiken takana* oli pelko [sv. Fruktan låg bakom allt] kring samma tema.

◆

Skribenten är praktikant vid Riksarkivets informationstjänst.

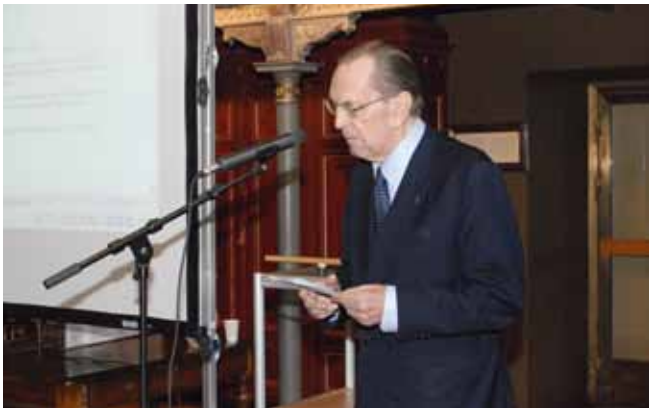

■ Kommissionsordförande Max Jakobsson talar... och litteraturpristagaren Sofi Oksanen lyssnar. Foto: Tuire Sirviö.

Några tankar om det svenska riksarkivet

■ Hela personalen kommer att engageras i förändringsarbetet berättar Björn Jordell. Foto: Kurt Eriksson.

Björn Jordell

Den 1 januari i år slogs det svenska riksarkivet och landsarkiven samman till en myndighet under namnet Riksarkivet. Även om de senaste åren har kännetecknats av en ökad integration inom det statliga arkivväsendet har det funnits betydande skillnader vad gäller såväl verksamheten som verksamhetskulturen inom de olika delarna av organisationen. Det är helt uppenbart att regeringens beslut att skapa en sammanhållen statlig arkivmyndighet har givit oss nya och bättre förutsättningar att stärka och effektivisera det statliga arkivväsendet.

Redan detta faktum är naturligtvis i sig ett argument för att förändra, förbättra och modernisera såväl våra arbetssätt och processer som vår strukturorganisation. Helt enkelt att åstadkomma en omorganisation. Det finns dock även andra, och kanske starkare argument varför det nu är hög tid att inom Riksarkivet genomföra ett omfattande förändringsarbete.

Skäl och anledningar som mer hänger ihop med den allmänna samhällsutvecklingen och är oberoende av ett enskilt regeringsbeslut. Det är en utveckling som vi brukar koppla till begrepp som globalisering, den digitala tidsåldern och informationssamhällets genombrott. Det är ord som ger associationer till snabbhet, informationens flyktighet, kortlivade och tillfälliga strukturer, otydlig gränsdragning och ökade krav på tillgång till information.

För oss som verkar inom en minnesinstitution är det kanske naturligt att sådana ord känns en smula obekväma, för att inte säga skrämmande. Vår legitimitet bottnar ju i så stor utsträckning i vår professionella förmåga att upprätthålla kontinuitet, vårda och bevara strukturer och garantera äkthet och autenticitet över långa tidsperioder. Att vårda det som givits oss av tidigare generationer och att till kommande släkten lämna över begriplig och relevant information från vår tid, är det tidlösa och högtidliga i vårt uppdrag. Det ska vi alltid ha klart för oss.

Samtidigt är det en överlevnadsfråga för Riksarkivet att i varje tid uppfattas som en relevant samhällelig resurs och att kunna svara upp mot de krav och förväntningar som samtiden ställer. Att verka i tiden och se sig själv i relation till en omvärld är en nödvändighet för varje organisation. Det gäller i högsta grad även det svenska Riksarkivet.

Förändringsarbete

Med start hösten 2010 kommer Riksarkivet under ett par år bedriva ett aktivt och strukturerat förnyelsearbete för att anpassa vår organisation och vår kultur till ett mer processinriktat arbetssätt. En organisation som mäter och redovisar sina resultat i syfte att lära sig av dem, bli duktigare och mer kostnadseffektiv. Ett riksarkiv med en arbetsstil som kännetecknas av respektfulla professionella samtal och dialog i en verksamhet som är snabbfotad, proaktiv och som uppmuntrar ett experimentellt och utforskande förhållningssätt.

Exakt varthän denna process kommer att leda oss är det ingen som vet idag. Planering pågår. Vad vi vet är att hela personalen kommer att engageras. Vi vet också att arbetet kommer att bäras av den grundläggande föreställningen att vi bevarar arkiven för att de ska användas! Användandet av arkiven, dess användbarhet och det pedagogiska tilltalet ska, tillsammans med arkivens användare, alltid stå i centrum när vi bevarar, reglerar, beskriver, tillhandhåller och tillgängliggör arkivinformationen.

◆

E-arkiv och e-diarium

Maria Nordström Jarnryd

Riksarkivet har fått i uppdrag av E-delegationen att vara färdledare för en förstudie gällande e-arkiv och e-diarium.

Projektledare Björn Skog.
Foto: Frida Gustafsson.

Sveriges regering har skapat e-delegationen för ”att utveckla e-förvaltningen till att bli så enkel som möjligt för så många som möjligt” (Kommittédirektiv 2009:19). I maj i år beslutade e-delegationen att fyra förstudier ska genomföras som är viktiga och grundläggande för e-förvaltningen. Varje förstudie ska ledas av en ansvarig myndighet, kallad färdledare, men flera myndigheter samt Sveriges kommuner och landsting (SKL) ska delta i arbetet.

Riksarkivet färdledare

Ett av dessa uppdrag som färdledare gick glädjande nog till Riksarkivet. Ämnet är e-arkiv och e-diarium. E-arkiv och e-diarium ska kunna vara en tjänst som myndigheter kan ansluta till istället för att bygga en egen lösning. Beställare av förstudien och styrgruppens ordförande är riksarkivarie Björn Jordell. Man har valt att ta in en projektledare utifrån. Han heter Björn Skog och driver ES Solutions AB tillsammans med kollegan Henrik Ek. Sedan starten har företaget haft fokus på informationshantering. Affärsidén är att hjälpa organisationer som har behov av att få kontroll över sina informationsmängder. Uppdragen gäller i huvudsak arkiv, digital långtidslagring och elektronisk arkivhantering. Företaget är oberoende och anlitas för uppdrag som projektledning, upphandlingsstöd, modelleringsstöd och teknisk konsultation vid leverans- och införandeprojekt av tekniska lösningar. ES Solutions har även utvecklat ett ramverk - ESSArch - baserat på Open Source och öppna standarder. Ramverket återfinns i idag hos Riksarkivet i Sverige och är tätt integrerat med Arkis som är Riksarkivets arkivinformationssystem. Företaget har anlitats av Riksarkivet tidigare.

Förstudien

I förstudien som leds av Riksarkivet medverkar även Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) samt myndigheterna Bolagsverket, Tillväxtverket, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och Arbetsförmedlingen. Förstudien ska bli klar innan årets slut. Under denna tid sitter Björn Skog på Riksarkivet i Marieberg.

Nordisk Arkivnyt passade på att ställa ett par frågor till Björn.

Björn hur ser du på uppdraget?

Frågor som rör informationshantering och arkiv är oerhört intressanta. Oavsett om informationsmängderna återfinns i analog eller i digital form så visar dagens utmaningar kring digital långtidslagring på en stor spännvidd. Att utforma något som möjliggör mottagande, kontroll, vård och tillgängliggörande av arkivmaterial, beskrivet och realiserat i form av elektroniska tjänster är spännande utmaningar. Mitt uppdrag som projektledare för förstudien är i mina ögon sett en hedersvärd uppgift.

Vad är din uppgift som projektledare?

Att samordna, leda, stötta och agera både gas- och bromspedal. Målsättningen är att möjliggöra för E-delegationen att fatta beslut om fortsatt arbete med utveckling av e-tjänsterna e-arkiv och e-diarium. Detta ska möjliggöras genom att vi

i förstudien kartlägger behovet av e-arkiv och e-diarium och genomför en sårbarhets- och lönsamhetsbedömning. Underlagen sammanställs och kvalitetsgranskas. Det slutliga resultatet, i form av en förstudierapport, överlämnas till E-delegationen i mitten av december 2010. För att åstadkomma detta krävs ett stort engagemang och ett bra lagarbete, inte minst för att uppnå ett kvalitativt resultat. Spännvidden som ryms inom begreppet e-arkiv och e-diarium i kombination med att förstudien ska genomföras innan utgången av 2010 förutsätter ett så friktionsfritt arbetsutrymme som möjligt för våra experter i projektgruppen. Min uppfattning är att vi nu, i mitten av augusti, är i fas med i stort sett allt vi föresatt oss och att vi nu, när fler personer återvänder efter semestern, kan öka tempot en aning. Helt klart är att vi går en spännande höst till mötes.

Skribenten arbetar med tillsyn.

Fakta om Björn Skog

Född: 1967

Bor: Nacka, öster om Stockholm

Familj: Frida, barnen Axel 6 år och Agnes 4 år

Bakgrund: Projektledare och grundare av ES Solutions, dessförinnan projektledare hos Dimension, Länsförsäkringar WASA Kapitalförvaltning, Ericsson Microwave Systems och AT Installation. Var några år på 90-talet anställd på Chalmers Tekniska högskola där inslag av undervisning och systemadministration förekom. Haft linjebefattningar som konsultchef och Chef Projekt- och kalkylavdelningen.

Företaget: ES Solutions AB grundades 2002.

Intressen: Umgås med familjen i olika former, snickra och fjällvandring

Övrigt: Föreläser om informationshantering, digital långtidslagring och e-arkiv.

Oanmälda inspektioner

Martin Utvik

Martin Utvik, arkivarie i det svenska Riksarkivet intervjuar sig själv om Projektet Oanmälda inspektioner.

Under våren 2010 har det i Riksarkivets tillsynsverksamhet bedrivits ett projekt rörande genomförande av oanmälda inspektioner. Beställare av projektet har varit Britt-Marie Östholm som är avdelningschef för Tillsyn Riksarkivet.

Inspektionsformen har tre syften:

1. Skapa förutsättningar för kontinuitet i myndigheternas arkivverksamhet
2. Att höja medvetandet och beredskapen för åtkomst av handlingar
3. Kontrollera myndigheternas arkivvård

Hur började det hela?

Vi började redan för sex år sedan i mer blygsam skala. Den första myndigheten vi inspekterade var Socialstyrelsen, en av Sveriges största myndigheter som ligger ett stenkast från Riksarkivet. Inspektionerna föll väl ut och nu har vi gjort ett 40-tal inspektioner runt om i landet. 2009 bedrevs ett projekt att ta fram en handledning för genomförande av oanmälda inspektioner samt en förstudie.

Vilka har deltagit i projektet?

Förutom Tillsynsavdelningen i Riksarkivet har även Riksarkivets avdelningar (landsarkiven) i Lund, Göteborg, Vadstena, Uppsala och Härnösand deltagit. Totalt har vi varit 13 inspektörer.

Hur valdes myndigheterna ut?

Vi valde ut myndigheter som inte hade inspekterats nyligen och inte hade några aktuella föreläggande eller andra brister att åtgärda. Vi undvek de allra största myndigheterna och de minsta myndigheterna. Vi valde myndigheter från både utbildningsväsendet och mer traditionella ämbetsverk. Dessutom ingick några helt nybildade myndigheter som inte tidigare blivit inspekterade.

Hur går en inspektion till och vad är det ni inspekterar?

I princip så knackar vi på dörren till myndigheten någon gång på förmiddagen. Ofta möts vi av en receptionist. Vi ber att få träffa högsta tillgängliga chef, samt de som arbetar praktiskt med arkiv. Förvånansvärt ofta finns personal på plats.

Vi börjar oftast med att träffa registrator för att få en inblick i hur registreringen fungerar. Då frågar vi om funktionaliteten i diariesystemet. Ofta har myndigheterna elektronisk ärendehantering kopplat till diariet och då kontrollerar vi funktionaliteten även i detta.

En viktig del är att kontrollera hur återsökningen av ärenden fungerar och om ärendet kan presenteras samlat. Vi gör då några stickprov utifrån diariet.

■ Oanmälda inspektörer Martin Utvik, projektledare och Maria Nordström Jarnryd, projektsekreterare. Foto: Nora Liljeholm.

Nästa steg är att vi ber att få tillgång till arkivredovisningen. Finns det tid kontrollerar vi även de gallringsbeslut som myndigheten tillämpar. Avslutningsvis brukar vi kontrollera hur arkiven förvaras.

Vad tycker myndigheterna om att bli föremål för en oanmäld inspektion?

En del myndigheter kan först vara lite avvaktande. Ofta frågar de varför just de blir utsatta för inspektion. Då gäller det att vara pedagogisk och förklara varför man är där. Det första mötet med myndigheten är avgörande för hur pass väl inspektionen faller ut. Vi överlämnar också en formell skrivelse där syftet med inspektionerna framgår. Andra myndigheter blir positivt överraskade och känner sig lite extra uppmärksammade. Av den 19 inspektioner vi gjort under våren var det bara en myndighet som upplevde det direkt negativt. Alla inspektioner har kunnat genomföras.

Kan du säga något om resultatet av inspektionerna?

Av 19 inspekterade myndigheter fick 14 stycken förelägganden och fem stycken fick inga förelägganden alls. De flesta föreläggandena rörde upprättande eller kompletterande av arkivredovisningen (arkivförteckning och arkivbeskrivning), totalt tolv myndigheter.

Andra felaktigheter som upptäcktes rörde brister i arkivlokaler (sju stycken) samt användande av felaktiga aktomslag (sju stycken). Några myndigheter har även fått föreläggande om att upprätta en IT-strategi.

Kommer det att bli någon uppföljning av inspektionerna?

Vi som har deltagit i projektet hoppas naturligtvis på en fortsättning i någon form. Kanske skulle man kunna inspektera särskilt problematiska myndigheter som underlåter sig att åtgärda förelägganden och brister.

Skribenten har varit projektledare för Oanmälda inspektioner.

Intresserad av att läsa projektrapporten eller har du frågor om oanmälda inspektioner.
Kontakta Martin på
martin.utvik@riksarkivet.ra.se

◆

Sommerarbejde i Nationalarkivet

Eiríkur G.Guðmundsson

Arbejdsløsheden i Island har været stor, efter at krisen ramte landet i 2008. Regeringen har iværksat nogle særlige tiltag for at modvirke denne dårlige situation. Med kort varsel opfordrede regeringen nationale myndigheder i hovedstaden Reykjavík til at planlægge projekter, som kunne beskæftige en del af de mange arbejdsløse i Reykjavík sommeren 2010. Tilbuddene skulle også omfatte arbejdsløse studerende, eller studerende som ikke havde fået et sommerjob. I alt havde myndighederne lov til at besætte 856 arbejdspladser. Myndighederne måtte gerne foreslå mange og mangeartede projekter eller jobtilbud.

Islands Nationalarkiv foreslog 25 jobs, som varierede meget; udendørs arbejde som maling, registrering og pakning af arkiver, indtastning af sognemandtal, placering af arkivæsker på nye hylder, emneregistrering af dombøger, arbejde på en web med kilder om jordejendomme og oversættelsesarbejde. Henved 500 ansøgninger blev indsendt, men resultatet blev, at Nationalarkivet fik lov til at ansætte 17 nye medarbejdere som måtte arbejde i to måneder.

Desuden havde arkivet sommeransat tre studernde for penge fra en fond, som støtter nyskabelsesprojekter for universitetsstuderende. Til trods for at arkivet var sommerlukket, var der en god og kraftig virksomhed kørende. Så mange nye medarbejdere krævede ekstra stole og skriveborde, for at ikke at tale om computere. En del af computere fik vi lånt fra en videregående skole, som ikke havde brug for dem, fordi eleverne var på sommerferie.

Heldigvis behøvede man ikke lang tid til at forberede disse jobs. Der var nok af opgaver. I løbet af en uge blev de 17 ansat, og de kom igang efter et fælles møde i Nationalarkivet den 7. juni. Nogle af medarbejderne var ufaglærte, andre havde en professionel bagrund, og andre var universitetsstuderende. Nogle af arbejdejsopgaverne krævede en vis viden eller erfaring, såsom at kunne læse og forstå indeholdet i gamle dombøger.

Kort sagt gik disse hurtigskabte job særdeles godt. Nogle af de ansatte fik imidlertid et bedre jobtilbud, men ialt var der 15 medarbejdere, som blev i de to måneder. Nationalarkivets ledelse er meget tilfreds med resultaterne af sommerjobbene og den positive moral, der var blandt de sommeransatte såvel som hos de fastansatte.

■ Bjarni B. Halldórsson, historiestuderende, sorterer en billedsamling.

■ Helga M. Reinhardsdóttir, med BA i svensk, og Svanhvít Hermannsdóttir, historiestuderende, indtastede data fra sognemandtaller. Her ses de under afskedsfesten.

■ Gunnhildur Hrólfsdóttir, historiestuderende, registrerer og pakker et handelsfirmas arkiv.

■ Frímann Benediktsson, datatekniker og historiestuderende, tastede oplysninger fra sognemandtal ind i en database.

■ Guðmundur Unnarsson, lagermand, står ved en stak arkivæsker som skal sættes i hylder.

Foto: EGG.

Ny arkivhåndbog
for kommunerne

Njörður Sigurðsson

I august 2010 udgav Islands Nationalarkiv en ny arkivhåndbog for kommunerne i Island, der afløste en tidligere håndbog fra 1997. Et udvalg, nedsat af nationalarkivaren, har arbejdet på bogen siden 2007. Udvalgets arbejde omtaltes i Nordisk Arkivnyt 2/2009. I udvalget sad repræsentanter fra alle parter, kommunerne, kommunernes arkivarer, regionalarkiverne og fra Nationalarkivet.

Håndbogen er skrevet som vejledning for dem, der arbejder med arkivdannelse hos kommunerne, dvs. kommunekontorerne og kommunernes andre virksomheder og institutioner. Bogen indeholder regler og vejledning om arkivdannelse og arkivering hos kommunerne og inddrager både papirarkivalier og elektroniske data.

Bogen er på 180 sider med bilag, begrebsforklaringer og register. Den er både tilgængelig i trykt form og som pdf-fil på Nationalarkivets hjemmeside www.skjalasafn.is.

◆

Forfatteren er arkivar i Islands Nationalarkiv og redaktør af arkivhåndbogen.

■ Forside til den nye arkivhåndbog for kommunerne. Design: Benedikt Jónsson.

Karen Brahes Bibliotek

forlader Fyn

Peter Fransen

Hvad er Karen Brahes Bibliotek?

Siden 1907 har Landsarkivet for Fyn haft Karen Brahes Bibliotek deponeret. Denne unikke samling vil her i sensommeren 2010 blive overført til samlingens ejer Roskilde Kloster, Den Skell-Juel-Brahe´ske Stiftelse. En stiftelse der opstod efter sammenlægning af Odense Adelige Jomfrukloster og Roskilde Adelige Jomfrukloster i 1974.

Den dynamiske fynske adelskvinde Karen Brahe (1657-1736) havde i 1716 stiftet Odense Adelige Jomfrukoster, som et bosted for ugifte danske kvinder af adelstand. Hun donerede i samme forbindelse sit private bibliotek til Jomfruklostret, så stedets frøkener kunne have glæde af håndskrifterne og bøgerne. Der fulgte også midler med til vedligeholdelse og udvidelse. Af fundatsen fremgår det, at samlingen aldrig måtte flyttes fra Odense Adelige Jomfrukloster.

Karen Brahes Bibliotek er ikke voldsom omfattende. Det består af en håndskriftsamling med ca. 1.100 titler og en bogsamling på ca. 3.500 titler. Ikke desto mindre er der tale om den eneste danske adelige bogsamling fra 16-1700 tallet, der er bevaret næsten intakt, og samlingen indeholder mange sjældenheder og adskillige unika. Der er primært tale om teologiske og historiske værker fra tiden før 1736, men spredningen er betydelig fra lægebøger til brugsbøger om kogekunst og havebrug. Fundamentet i Karen Brahes Bibliotek udgøres af hendes slægtning Anna Gøyes samling på ca. 1.000 bind, som hun arvede i 1681.

■ Karen Brahes Bibliotek på Landsarkivet for Fyn. Foto: Jesper Thomassen.

På landsarkivet 1907-2010

I slutningen af 1800-tallet var forholdene for biblioteksamlingen i Jomfruklostret dog blevet for utilfredsstillende. Klostrets patron frygtede for samlingens sikkerhed ikke mindst i tilfælde af brand. Det blev rettet en henvendelse til rigsarkivar C.F. Bricka om at få samlingen deponeret på Provinsarkivet i Odense, som var blevet oprettet i 1893 (fra 1907 Landsarkivet for Fyn). Efter Kongelig resolution af 11. juni 1907 blev der dispenseret fra fundatsens krav om, at samlingen ikke måtte fjernes fra Jomfruklosteret, og samlingen blev herefter overført til arkivet. Siden 1907 har det været muligt at anvende materialet på arkivets læsesal. Arkivet har især ved to krævende tiltag fremmet muligheden for at anvende samlingen. I 1956 udkom arkivar og senere landsarkivar Anne Riisings lærde katalog over håndskriftssamlingen, og i årene 1990-92 gennemførte cand.mag. Susanne Lykke Vølzgen Nielsen en detaljeret edb-registrering af de trykte bøger. Alle kan via Syddanske Universitetsbiblioteks hjemmeside søge i denne database. (http://alvisbib.sdu.dk/, for at begrænse søgningen til Karen Brahes Bibliotek vælg efterfølgende udvidet søgning og dernæst under bibliotek: Karen Brahe).

Det er med vemod, at vi her på arkivet siger farvel til en fynsk kulturskat, men forhåbentlig vil materialet også fremover blive opbevaret på betryggende vilkår og kunne stilles til rådighed for offentligheden til forskningsformål.

◆

Skribenten er arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Fyn

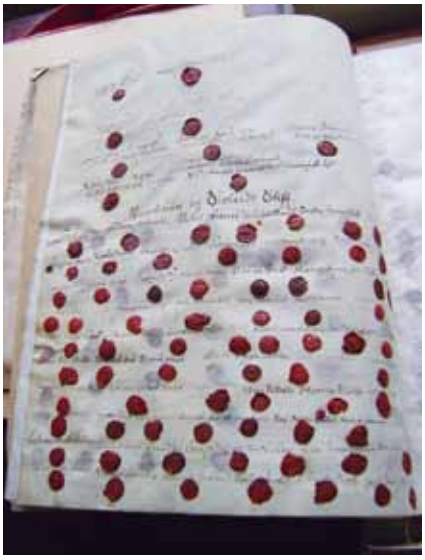

■ Side af gejstlighedens underskrifter på enevoldsarveregeringsakten af 10. januar 1661. Dette dokument har unægtelig mere aura end et digitalt arkivalie.

Foto: Leon Jespersen.

Kulturarv - Hvad er det?

Indtryk fra et seminar

Leon Jespersen

Vi møder det dagligt – begrebet kulturarv. Hvad betyder det? Er det et nyt begreb? Og hvad vil det så betyde for arkivernes bevarings- og kassationspolitik – og for tilgængeliggørelsen? Det var blot nogle af de mange spørgsmål, der blev rejst på et seminar den 10. maj i Rigsarkivets BK-afdeling.

Som oplæg til rigsarkivar Asbjørn Hellums indlæg på seminaret rejste arkivar Leon Jespersen flere spørgsmål. Arkivar Asger Svane-Knudsen viste eksempler på kulturarven i form af arkivalier af "enestående national betydning", og arkivar Jette Holmstrøm Kjellberg diskuterede, hvorfor ingen digitale arkivalier havde fået denne betegnelse. Med inddragelse af filosoffen og kunsthistorikeren Walter Benjamins opfattelse af tings aura, tilskrev hun det bla. de digitale arkivaliers form.

Oplæggene afdækkede, at kulturarvsbegrebet har været anvendt i Danmark siden 1940erne, at det bla. blev anvendt i 1960erne i forbindelse med sagen om de islandske håndskrifter, og at der i alle nordiske lande udkom et værk "Vor Kulturarv", der omhandlede europæiske forhold. I 1984 indgik det i den danske museumslov, men nok så overraskende findes det først efter år 2000 i (danske) leksika, og efter d.å. anvendes det hyppigere. I 2001 fik Danmark en Kulturarvstyrelse. Hvordan mon begrebet er blevet benyttet i øvrige nordiske lande?

Der findes mange definitioner på kulturarv. I forskningen har man skelnet mellem tre forskellige tilgange til begrebet: 1) den samfundsvidenskabelige, 2) den politiske og 3) den professionsbaserede. Arkivvæsenernes tilgang er professionsbaseret, men der er ikke nødvendigvis vandtætte skodder mellem de tre.

Med udarbejdelsen af "kanoner" har man villet fremhæve, hvad der er vigtigt for forståelsen af dansk kultur og af det danske samfund, men såvel formålet som udvælgelse og prioritering har fremkaldt debat. Herunder måden man reciperer kulturarven på: gennem tilegnelse, frivillighed eller påtvungethed. I den politiske brug ser nogle en fælles kulturarv, normer og værdigrundlag, som nødvendig for sammenhængskraften i et samfund, mens andre ikke ser en fare i et multikulturelt samfund. Det danske pas – med et billede af Jellingstenen, Danmarks "dåbsattest", og en Kristus-figur - har rejst spørgsmålet, om stenen er et religiøst eller et nationalt symbol. Spørgsmålet afspejler en svindende overensstemmelse mellem territorialitet, nationalitet og identitet.

Det rejser endnu et spørgsmål: hvem ejer, disponerer over og definerer kulturarven? En kulturarvsdefinition kan både inkludere og ekskludere samfundsgrupper. Den danske liste over arkivalier af enestående national betydning er ikke en arkiv-kanon, for den bygger også på konserveringshensyn. Men den har lighedstræk med den ved at rumme arkivalier, der anses for særlig vigtige for landets kultur og historie.

Arkiver kan både medvirke til en snæver, ekskluderende definition, men også aktivt indsamle nye typer arkivalier, fx fra indvandrergrupper og medvirke til "social inclusion". Og kan man først tale om en "kulturarv", når den formidles? Der blev rejst flere spørgsmål, end der blev besvaret.

Med arkiver som vigtige kulturbærere kan man efterlyse deres mere aktive deltagelse i kulturdebatten, en definition af kulturarvsbegrebet, en holdning til om arkivernes professionsbaserede tilgang kan undgå politiske formål, men også mere generelt om arkivernes rolle inden for kulturarven. Eller er begrebet kulturarv blot gammel vin på nye flasker? Både på dansk og nordisk plan kan diskussionen føres videre. Her er måske et emne for Nordisk Arkivakademi.

◆

Offentlighed i forvaltningen

– fremtidens arkivalier

Else Hansen

Offentlighedsloven og Arkivloven behandler begge spørgsmål om den offentlige forvaltnings arbejde, men af forskellige årsager. For Offentlighedsloven gælder det om at sikre offentlighedens ret til aktindsigt i de offentlige myndigheders arbejde her og nu; for Arkivloven at sikre eftertiden viden om forvaltningens arbejde og dermed om det danske samfunds indretning. Begge tjener altså væsentlige demokratiske formål. På flere punkter behandler de to love de samme problemstillinger og benytter beslægtede begreber.

De offentlige myndigheders pligt til at føre journaler har hidtil ikke været lovfæstet, men er blevet fastslået i udtalelser om "god forvaltningsskik" fra Ombudsmanden. Det foreslås nu, at pligten til journalisering lovfæstes i Offentlighedsloven (ikke i Arkivloven). Det sker ikke af hensyn til arkivernes behov for at kunne bevare og kassere hensigtsmæssigt og at kunne stille arkivalierne til rådighed for arkivernes brugere, men af hensyn til borgernes muligheder for at opnå aktindsigt. Dokument- og sagsbegrebet er ligeledes relevante for både Offentlighedsloven og Arkivloven.

Udkastet til Offentlighedslov er "teknologineutralt". Det vil sige, at det omfatter alle dokumenter, hvad enten de findes på papir, digitalt i databaser eller som e-mail, sms eller endnu ukendte, fremtidige teknologier. For at give mulighed for aktindsigt, også i databaser, vil den nye Offentlighedslov foreslå, at der i tilknytning til myndighedernes databaser udarbejdes obligatoriske databeskrivelser, hvori der gøres rede for databasernes indhold og anvendelse. Disse databeskrivelser bør sandsynligvis indgå i arkivernes dokumentation af de databaser, som bevares.

Endnu et fælles punkt mellem de to love er spørgsmålet om, hvilke institutioner de omfatter. Den nye offentlighedslov omfatter naturligvis myndigheder inden for den offentlige forvaltning, men også bl.a. visse selvejende institutioner, foreninger som Kommunernes Landsforening og Danske Regioner samt elforsyningsvirksomheder og naturgasselskaber.

Disse spørgsmål blev behandlet ved et seminar i Statens Arkivers Bevarings- og Kassationsafdeling 25. maj 2010. Afdelingsforstander Oluf Jørgensen, Journalisthøjskolen, og kommitteret Jon Andersen, Folketingets Ombudsmand, der har været henholdsvis medlem af og sekretær for Offentlighedskommissionen, gav engagerede og indsigtsfulde indlæg, som blev kommenteret og diskuteret ud fra deres arkivmæssige relevans.

Offentlighedskommissionen, som især bestod af embedsmænd fra ministerierne og repræsentanter for pressen (men ikke fra arkivvæsenet), blev nedsat i 2002 og afgav sin betænkning i november 2009 (omtalt i NA 2010:1).

◆

Skribenten er arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivets Bevarings- og Kassationsafdeling.

Nye bestemmelser

om bevaring og kassation af arkivalier i den kommunale sektor

Jan Kanstrup

Statens Arkiver udsteder fem nye bekendtgørelser om bevaring og kassation i kommunerne, regionerne, sygehuse, videnskabsetiske komiteer og trafikselskaber, som træder i kraft 1. september 2010.

De er udarbejdet efter drøftelse med Kommunernes Landsforening, Danske Regioner og de kommunale arkivers organisationer. Arbejdsgruppens afrapportering findes på *http://www.sa.dk/content/dk/om_statens_arkiver/nyhedsoversigt/hoering_om_kommunale_og_regionale_bevarings-_og_kassationsbestemmelser.* Den offentlige høring (remiss) gav kun anledning til enkelte ændringer, og de endelige bestemmelser vil blive lagt på Statens Arkivers hjemmeside, når de er udstedt.

Bestemmelserne erstatter de tidligere gældende om arkivalier i den kommunale sektor. Ændringerne er en nødvendig følge af den kommunale strukturreform i 2007, som indebar en omfattende sammenlægning af de kommunale myndigheder og overførsel af opgaver. Således blev amtskommunerne nedlagt, så at især sygehusforvaltningen blev henlagt til fem regioner, mens amternes øvrige opgaver blev overført til kommunerne og til staten. Kommunernes opgaver blev desuden justeret ved overførsel af opgaver fra amterne og staten.

De nye bestemmelser drager desuden konsekvensen af, at forvaltningen nu i overvejende grad foregår digitalt, og at der sker en omfattende udveksling af data i de kommunale, regionale og statslige IT-systemer.

Bevaringsniveauet er et kompromis mellem hensynet til omkostningerne ved bevaring for kommuner og regioner på den ene side og det arkivfaglige ønske om at bevare mest muligt. Det skal ingen hemmelighed være, at de kommunale arkivers organisationer har kæmpet for et højere bevaringsniveau, men et sådant forudsætter, at de kommunale arkiver kan overtale den enkelte kommune til at merbevare.

■ Fra det sidste møde i "kommune-udvalget". Fra venstre mod højre ses: journalleder Flemming Strandby, Region Hovedstaden; ESDH-koordinator Mona Sørensen, Region Midtjylland; projektleder Lissi Knutsson, Danske Regioner; arkivar Christian Larsen og chefkonsulent Jan Kanstrup fra Statens Arkiver; seniorkonsulenterne Carsten Egø Nielsen og Ole Cohen fra Kommunernes Landsforening samt stadsarkivar Jørgen Thomsen, Odense Stadsarkiv.

Foto: Leon Jespersen.

Hovedtrækkene i de nye bestemmelser er:

- At de hidtidige bevarings- og kassationsbestemmelser forbliver i kraft for papirarkivalier og elektroniske arkivalier skabt før 2007.
- At der åbnes adgang – men ikke pligt til – kassation af dokumenter i kommunernes og regionernes generelle ESDH-systemer og fagsystemer. For kommunernes vedkommende sker det på grundlag af emneklassifikationen i det fælles journalsystem, for regionernes vedkommende således, at der kan kasseres bestemte typer af dokumenter Det er dokumenterne, der kan kasseres. Derimod bevares alle ESDH-systemets og fagsystemets metadata, også om kasserede dokumenter.
- Opgivelse af den hidtidige intensivbevaring af papirsager om personer, der er født den første i en måned.
- Koordineret bevaring og kassation af statslige og kommunale fagsystemer og dokumenter i fagsystemer. Det er sket på grundlag af analyser af dataflow fra kommunale og regionale fagsystemer, som har identificeret 1) kommunale og regionale systemer, hvis dataindhold er unikt, og 2) systemer, hvorfra data i alt væsentligt overføres til centrale statslige systemer.
- Bevaring af sygehusenes oplysninger om patientbehandling i form af data fra et landsdækkende standardiseret udtræk af patientjournaler, som er under implementering. Alle papirjournaler kasseres fra det tidspunkt, data er overført til det landsdækkende system SUP (Standardiseret Udtræk af Patientoplysninger). De enkelte sygehuses elektroniske patientjournaler kasseres. Derimod bevares en lang række kliniske kvalitetsdatabaser om patientbehandlingen.

◆

Skribenten er chefkonsulent ved BK-afdelingen, Rigsarkivet.

100 kilometer papir er flyttet til

Rigsarkivets nye magasiner

Kristian Bruhn

Siden den 1. oktober 2009 har lastbiler fra Post Danmark pendlet mellem Rigsarkivets fjernmagasin i Glostrup og de nye magasiner på Kalvebod Brygge. I alt bliver der flyttet omkring 2,3 millioner arkivkasser.

Da alle arkivkasser har en stregkode og er oprettet i en database, kan flytningen kvalitetssikres ved hjælp af det velkendte Track & Trace system. Arkivalierne bliver scannet ved afsendelse, modtagelse og opsætning, så hver enkelt arkivkasse kan spores, og alt havner på den rigtige hylde.

Det er med stor glæde, at Bygge- & Flyttesekretariatet kan konstatere, at ingen arkivalier er blevet beskadiget og alt er nået sikkert frem. Også tidsmæssigt skrider flytningen planmæssigt frem og forventes afsluttet omkring 1. februar 2011. ◆

■ Arkivalierne flyttes i specialdesignede skuffer og vogne, som er konstrueret til opgaven, så de over 7.000 tons papir skal løftes så lidt som muligt. Flyttedesignet muliggør, at arkivkasserne kun bliver båret 30-40 cm under hele flytteprocessen. Foto: Ernst Tobisch.

Forfatteren er ansat ved Bygge- og Flyttesekretariatet, Statens Arkiver.

Arkivdag på Twitter

Charlotte S.H. Jensen

Fredag 12. november 2010 – dagen før den nordiske Arkivernes Dag – er det #followanarchive dag på Twitter.

Initiativet #followanarchive er startet af hollandske og danske arkivarer/arkivelskere med det formål at opmuntre arkiver til at afprøve det sociale medie Twitter – og dermed gøre arkivinteresserede opmærksomme på interessante arkiver, som de kan følge. Der er efterhånden en del kulturarvsinstitutioner, der twitter, selvom denne platform ikke er lige så populær som fx Facebook.

Når du starter dit arkivs twitterkonto op, kan det være en god ide at lægge ud med bl.a, at følge et par andre kulturarvsinstitutioner. Prøv fx @ArkivKronoberg - Kronobergs Läns Arkivförbund, @UkNatArchives – det britiske nationalarkiv og naturligvis initiativet @followanarchive. Kig også inden for på bloggen *http://followanarchive.blogspot.com*, som bl.a. rummer forskelligt materiale om dagen og om Twitter, bl.a. vejledning i, hvordan du åbner en konto på *www.twitter.com* ◆

Nordisk rigsarkivarmøde

i Danmark

Asbjørn Hellum

Der har gennem mange år været et tæt og godt samarbejde mellem de nordiske rigs- og nationalarkivarer. Den 27.-28. maj mødtes de i København med en delvis ny besætning. For både den svenske og den danske rigsarkivar var der tale om det første, nordiske møde.

De to mødedage var tæt besat med emner: benchmarking, internationalt samarbejde, synliggørelse af de nordiske arkiver, digitalisering, Nordisk Arkivakademi, fælles nordisk projekt, arkivudviklingen i de nordiske lande og Nordisk Arkivnyt. De nordiske national- og rigsarkivarer udgør udgiverrådet for Nordisk Arkivnyt, og der blev arrangeret et første, nyttigt møde med redaktionen.

■ Arkivchef August Eriksen orienterer om højlagermagasinerne. Fra venstre: nationalarkivar Òlafur Ásgeirsson, rigsarkivar Asbjørn Hellum, rigsarkivar Ivar Fonnes, arkivchef August Eriksen, rigsarkivar Björn Jordell og rigsarkivar Jussi Nuorteva.

Foto: Leon Jespersen.

Imellem drøftelserne på rigsarkivarmødet var der indlagt en rundvisning og præsentation af funktionerne i Rigsarkivets nye lokaler på Kalvebod Brygge. Rundvisningen omfattede blandt andet de nye højlagermagasiner og magasiner til digitale arkivalier.

■ Et kig ind mellem højlagerreolerne med en plukke-truck. Foto: Leon Jespersen.

På mødet blev der truffet flere beslutninger. Arbejdet med benchmarking skal således fortsætte med henblik på indsamlingspolitik for privatarkiver. I Nordisk Arkivakademi skal der i efteråret 2010 afholdes et seminar i Danmark om tilgængelighed / fortrolighed, ligesom der blev aftalt et seminar i Island (foråret 2011) og i Norge (efteråret 2011), hvor emnerne fastlægges senere.

I anledning af 200året (2014) for adskillelsen af Norge og Danmark arbejdes der med et fælles nordisk projekt. De nordiske arkivchefer mødes igen i slutningen af året i Island. ◆

Nordisk møde om Arkivernes Dag

Eiríkur G. Guðmundsson

Den nordiske styregruppe for Arkivernes Dag mødes årligt. For tiden har det finske arkivvæsen ansvaret for samarbejdet og der blev holdt møde i Helsinki i Riksarkivets lokaler i Fredsgatan. Deltagere kom fra Norge, Danmark, Sverige, Island, Færøerne og værtslandet, i alt 13 repræsentanter.

■ Mødesdeltagerne fra venstre: Niels Løgager Nielsen (Dk), Eiríkur Gudmundsson (Is), Atle Faye (No), Ranveig Gausdal (No), Christer Bogefeldt (Se), Simon Tröar (No), Bente Jensen (Dk), Trond Kielland Haakensen (No), Marit Hosar (No), John Strömberg (Fi), Christina Forssell (Fi), John Kjær (Fo), Ellen Røsjø (No). Foto: Henna Krohn.

Arkivernes Dag i 2009 og generelt

Man begyndte med at gennemgå, hvordan Arkivens Dag blev grebet an i de nordiske lande sidste år. Temaet varierede fra land til land. I Island havde man temaet Kvinder og kvindeforeninger, i Sverige På liv och död, i Finland Glömskan, i Norge var hovedtemaet Dagliglivets kulturminner. Men i Danmark valgte hvert arkiv sit eget tema (se Nordisk Arkivnyt 4/2009).

Det er noget varierende, hvordan de respektive lande og arkiver gør opmærksom på Arkivernes Dag og på dagens tilbud, og hvilke medier de bruger eller når. Det kan være meget svært at komme ind med en annonce eller nyhedsnotis i de store medier. På sin vis er det så efterfølgende besøgstallet på Arkivdagen eller på netsteder, som måler den opmærksomhed, arkivet har kunnet vække, eller hvor spændende tilbuddene har været i brugernes øjne.

Mødedeltagerne overvejede, hvordan men kan gøre Arkivens Dag mere kendt, og blandt andet blev det konstateret, at temaet måtte være klart i god tid, så arkivpersonalet kan planlægge dagens aktiveteter. Helst skulle datoen (anden lørdag i november) blive kendt i personalets og brugernes tanker. Der blev også fremsat idéen om en nordisk arkivpris, som kunne uddeles på Arkivens Dag. Prisen kunne være uddelt for "årets arkivgärning" (som i Finland), eller man kunne i forbindelse med Arkivens Dag udnævne "årets arkiv". Prisen skulle bidrage til, at Arkivens Dag fik mere opmærksomhed.

Årets tema

I år, 2010, bliver det nordiske fælles tema: "väder och klimat". Mødedeltagerne var enige om, at det er et godt tema, som har rigtig mange indfaldsvinkler. Antagelig har alle arkiver gode muligheder for at kunne finde materiale, som kan bruges i forbindelese med temaet. Emnet er aktuelt. Vejrforhold og klimaforandringer er et meget diskuteret tema i vor tid, og derfor har Arkivdagens tema store muligheder for at kunne nå brugernes opmærksomhed. Sociale og økonomiske forhold og ændringer, betinget af vejret igennem tiderne, er også meget spændende aspekter.

På mødet fremkom også et forslag om at iværksætte en fælles evaluering af erfaringerne med Arkivernes Dag. Næste år er det 10 år siden, alle nordiske lande gik med på Arkivernes Dag. Denne evaluering kunne ske i forbindelse med et seminarium i næste år.

◆

– International Archival Culture

Ann Hörsell

Den 1- 6 juni genomfördes i Sydkoreas huvudstad Seoul den kanske största internationella utställningen av arkivhandlingar som någonsin ägt rum. Detta gäller både mängden utställda objekt och besökstalen.

Bakgrunden till IACE 2010 var enligt den inbjudan som hösten 2009 skickades ut från det koreanska riksarkivet, att man vill öka det allmänna medvetandet om arkivens och arkivhanteringens värde och betydelse. Ett syfte var också att dela med sig av den dokumentskatt som utgörs av de arkiv som förklarats för världsarv genom UNESCO:s program för "Memory of the World". En viktig faktor i sammanhanget var att Sydkorea idag har sammanlagt sju av dessa världsarv och att man är mycket stolt över sin långa arkivtradition. Utställningen kombinerades också med en teknikdel där företrädare för industrin hade tillfälle att ställa ut de senaste produkterna med anknytning till arkiv- och dokumenthantering samt ett internationellt seminarium. ICA:s styrelse samt EASTICA (East Asian Regional Bransch of the ICA) hade också förlagt sina möten i anslutning till IACE.

Världsminne 2007

Det svenska Riksarkivet inbjöds att delta med en presentation av och

■ Koreanska skolbarn besöker utställningen. Foto: Ann Hörsell.

”Arkiv för massorna”

Exhibition 2010 i Seoul, Sydkorea

exempel från Alfred Nobels arkiv som tillsammans med det Nobelska familjearkivet som förvaras på landsarkivet i Lund hade förklarats som ”världsminne” 2007. Utställningen var indelad i två olika delar, en där de deltagande världsarven presenterades, totalt ca 70, samt en avdelning där de deltagande arkivinstitutionerna/länderna presenterades. Ett önskemål hade där också varit att om möjligt visa historiska dokument rörande de bilaterala kontakterna med Korea.

Utställningen ägde rum i en av utställningshallarna i det stora konferenscentret COEX . Dagen före invigningen var man fortfarande i full färd med att montera upp de skärmväggar där man på ett mycket smakfullt sätt tryckt upp bilder av de utställda dokumenten, förklarande texter och andra illustrationer. Detta sätt att presentera arkivmaterial innebär många fördelar både för utställarna och för publiken eftersom man skyddar originalen, gör kopiorna mera lättillgängliga samt att utställningen i princip kan flyttas mellan olika platser i form av rullar eller snabbt tryckas upp igen. Det fanns också möjlighet att presentera objekten med hjälp av film/video på skärmarna i utställningen.

Högtidligt öppnande

Tisdagen den 1 juni öppnades utställningen högtidligen av Maeng,

■ Invigningsparad med arkivöverlämnande. Foto: Ann Hörsell.

Del av den svenska montern. Foto: Ann Hörsell.

Hyung-Kyu, minister för offentlig administration och säkerhet i närvaro av många dignitärer från Korea, hela ICA:s presidium samt många andra inbjudna gäster. Via en förinspelad video hälsades också alla välkomna av FN:s koreanske generalsekreterare Ban Ki-moon som i sin hälsning framhöll arkivens betydelse. I samband med invigningen genomfördes också ett överlämnande av arkivhandlingar från den kejserliga förvaltningen till ett tempel enligt en rekonstruerad ceremoni från 1700-talet.

Under tisdagens och onsdagens seminarier diskuterades bland annat ”Archival Culture:Renaissance of the Documentary Heritage”, ”Role of the Archival Institutions to Meet the Needs of the Changing Era”, samt ”Todays trends and Future Perspective of Technology in Archival Management” med föredrag av bland annat seniorrådgivaren Lewis Bellardo från det amerikanska riksarkivet, David Leitch, ICA:s generalsekreterare, Hervé Lemoine, fransk riksarkivarie och John Frost, styrelseordförande i ARMA International.

Sinande ström av skolungdomar

Representanterna för de institutioner som ställde ut dokument ur sina samlingar förväntades dessutom finnas till hands i utställningen under eftermiddagarna för att besvara frågor från besökarna. Under de första dagarna utgjordes dessa till stor del av skolungdomar från alla nivåer som i en aldrig sinande ström passerade genom utställningen. Här hade man en utmärkt möjlighet att se vilka objekt som fångade den yngre generationens intresse. I den del av utställningen som presenterade världsminnen bildades snabbt långa köer framför det original av Gutenbergbibeln som ställdes ut och den datoriserade applikationen där man genom att stå framför en skärm kunde bläddra i en förstoring genom att röra på händerna. Populärt var också det franska filmarkivet, Archives françaises du film som deltog med en presentation av bröderna Lumière:s filmarkiv och även visade några av filmerna i sin monter. Bland presentationerna av länder och institutioner intresserade FN:s arkiv många både genom den bild av FN:s koreanske generalsekreterare man kunde fotografera sig tillsammans med och genom de dokumentärfilmer man visade. Den koreanska avdelningen var mycket stor och de utställda handlingarna avspeglade all sidor av Koreas historia och kultur. Ett mycket lyckat grepp var också den avdelning där besökarna, främst barnen, praktiskt kunde få pröva på att tillverka papper, trycka med trätyper, skriva kalligrafi mm.

■ Hands-on för besökarna. Barn provar att göra papper.

Foto: Ann Hörsell.

I samband med den utflykt som anordnades för de utländska besökarna gavs tillfälle att besöka det nybyggda koreanska riksarkivet som öppnades 2008. Den stora, mycket moderna byggnaden är belägen en bra bit utanför Seoul i ett grönt område reserverat för forsknings- och förvaltningsändamål och därmed skyddad från innerstadens förorenade luft. I den mycket påkostade byggnaden finns förutom arkivdepåer, alla typer av utrustning för hantering av moderna medier, konservering men också stora speciellt avsatta ytor för både permanenta och tillfälliga utställningar. Det var mycket tydligt att man också satsat mycket på pedagogiska resurser i form av trycksaker och presentationer både för barn och vuxna. En speciell del av byggnaden är särskilt avsatt för de koreanska presidenternas arkiv som också har sin egen utställningshall.

Stor succé

IACE var dock det centrala och under senare delen av veckan kom förutom skolbarnen också gymnasie- och universitetsstudenter samt en oerhört stor mängd ”vanliga” besökare för att se utställningen och de olika aktiviteterna. Tydligen ansåg ledningen för själva utställningscentret COEX att detta var en så stor succé att man bad ledningen för IACE hålla öppet två timmar längre under lördagen, dvs. till kl. 20.00. Detta fortsatte hela lördagen och söndagen och hela tiden fram till stängningen ringlade långa köer med besökare som ville in. Under lördagen räknade arrangörerna in ca 15 000 besökare och den totala besökssiffran uppskattades till omkring 50 000! Som en jämförelse kan nämnas att den svenska bokmässan i Göteborg brukar räkna in ca 100 000 besökare och då handlar det om en stor nationell och internationell angelägenhet.

Deltagandet i Seoul väcker många tankar om hur vi inom den nordiska arkivsektorn presenterar vårt arbete och våra arkiv – kan vi göra ”arkivkulturen” så relevant att något liknande vore möjligt i Norden?

◆

Skribenten är arkivråd vid Avdelningen för enskilda arkiv i svenska Riksarkivet.

Øresundstoldregn

Nu også

Erik Gøbel

I Rigsarkivet i København findes de berømte øresundstoldregnskaber. De har så stor interesse for internationale handels- og søfartshistorikere, at UNESCO i 2006 optog disse regnskaber på sin prestigiøse liste over verdens umistelige skriftlige kulturarv, the Memory of the World Register.

Øresund var i tidlig moderne tid en af verdens vigtigste handelsveje, og øresundstoldregnskaberne herfra er bevaret i en praktisk talt ubrudt række fra 1557 til 1857 samt mere sporadisk fra 1497 til 1548. Materialet fylder cirka 60 hyldemeter, og deri findes oplysninger om tilsammen 1,8 millioner passerende fartøjer. Skipperne stoppede ved Helsingør for at erlægge øresundstold til den danske konge fra 1420'erne, og indtil denne efterhånden anakronistiske told blev afskaffet i 1857. Oprindelig var der tale om en simpel skibstold på selve fartøjet, men snart blev varetold på ladningerne helt dominerende.

De aller ældste bevarede årgange noterede blot summarisk, hvilke skippere (identificeret ved navn og hjemsted) der i årets løb var passeret gennem Øresund. Men efterhånden blev informationerne flere, og i 1660'erne havde toldbøgerne fundet den form, som vedvarede lige til slutningen. Standardformularen lød som følgende fra 22. juli 1765: Johan Jacob Ratkin af Åbo, kom fra ibidem [sammesteds] til London med: 128 tønder tjære, 50 skippund jern og 162 tylter brædder; desuden er der oplysninger om toldbeløbet for hver vare. Bemærk dog, at skibets navn ikke er nævnt, og tonnagen kun i visse perioder.

■ Fem indførsler vedrørende østgående nederlændere i øresundstoldregnskab 7.-9. april 1734.
Foto: Ulrich Flaskager.

Paradoksalt nok er øresundstoldregnskaberne en forholdsvis dårlig kilde til søfart og handel under Dannebrog, da den danske konges egne undersåtter var fritaget for at betale sundtold; men de skulle betale fx fyrpenge, så deres passager er summarisk registreret. Det samme gælder for svenske og andre privilegerede nationer, som i perioder var fritaget for toldbetalingen. Ikke desto mindre er forskningspotentialet kolossalt, også for svenske, norske og navnlig finske forhold. Man kan enten gå i detaljer vedrørende en enkelt skipper eller havns aktiviteter eller handelen med en bestemt vare, eller man kan undersøge de lange linier i søfartens og vareudvekslingens historie.

Historikerne har længe været opmærksomme på denne guldgrube. Fra 1906 til 1953 udgav Nina Bang og Knud Korst *Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497-1783*, som i syv store bind opstiller tabellariske sammendrag af de mange enkeltoplysninger – men altså kun indtil 1783. Senere har Hans Christian Johansen behandlet øresundstoldregnskaberne i detaljer i en kortere periode ved hjælp af elektronisk databehandling og fremlagt sine analyser i bogen *Shipping and Trade between the Baltic Area and*

skaberne 1497-1857

på internettet – ved hollandsk indsats

■ Indtastningen foretages i Nijmegen af et halvt hundrede personer med moderate fysiske handicaps på en såkaldt "social working place". Foto: Willy van den Broek.

Western Europe 1784-95, som udkom i 1983.

Nu er man imidlertid i Nederland gået i gang med at inddatere alle oplysninger om de 1,8 millioner passerende fartøjer 1497-1857 i en stor database. For nederlænderne blev østersøhandelen i sin tid betragtet som al handels moder, så Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek har bevilget 1,7 millioner euro til projektet *Sound Toll Registers Online*. Det gennemføres i et samarbejde mellem Rijksuniversiteit Groningen (ved Jan Willem Veluwenkamp) og forskningscentret Tresoar i Leeuwarden (ved Siem van der Woude) og Rigsarkivet i København (ved Erik Gøbel).

Indtastningen foregår i Nederland og sker bogstavret, altså på gammelt dansk. Når den korrekte transskription er etableret, følger endnu to vigtige arbejdsprocesser: enkeltinformationerne skal standardiseres og kategoriseres, før de virkelig kan benyttes af forskerne.

Standardisering af fx stednavne består i, at der til hver lokalitet, uanset hvordan den er stavet i øresundstoldregnskaberne, knyttes en bestemt kode. Eksempelvis findes følgende stavemåder for en kendt svensk havn: Kalmar, Calmar, Kalmer og Calmer; til dem alle knyttes koden "234KAM", som gør, at brugeren kan fremfinde alle skippere med netop Kalmar som hjemsted eller alle rejser til og fra Kalmar. Tilsvarende knyttes en standardiseringskode til hver enkelt varesort. Kategorisering indebærer derimod, at man fx knytter alle engelske stednavne sammen i kategorien "England", og at alle de mange forskellige trælastprodukter holdes sammen i den særlige kategori "trælast".

Selv om der kan være problemer med at identificere nogle få stednavne og varesorter, anfægter dette ikke databasens nytteværdi i synderlig grad. Værre er problemet med mængdeangivelserne, for ofte angav tolderne mængderne i læster, tønder eller lignende, men at omsætte disse angivelser til moderne metriske mål er et stort problem.

Sound Toll Registers Online har en hjemmeside, hvor scannede billeder af de originale øresundstoldregnskaber allerede nu findes, og hvor databasen – med søgefunktioner, statistikværktøjer og link fra en given post i basen til et scannet billede af arkivmaterialet – forventes at være tilgængelig for alle ultimo 2011. Adressen er *www.soundtoll.nl.*

◆

Forfatteren er seniorforsker i Rigsarkivet, København.

Nationella

Outi Heiskanen

Finlands Filmarkiv [fi. Suomen Elokuva-arkisto, SEA] firade sina första 50 år den 24 april 2007. I samband med högtidlighållandet av detta halvsekel för räddandet av den finländska filmtraditionen inföll också en annan milstolpe, den finländska spelfilmens 100-årsjubileum. SEA som registrerad förening hade inlett sin verksamhet den 24 april 1957, men något hugskott var det ingalunda fråga om. De första inläggen om behovet att rädda det inhemska filmmaterialet hade framförts redan på 1920-talet.

Krigen 1939 – 1945, och den period av återuppbyggnad som följde, kom att omintetgöra projektet. På 1950-talet började aktiva inom den allt livaktigare filmklubbverksamheten äntligen gå in för att förverkliga drömmen om ett filmarkiv. Bland dem som engagerade sig kan nämnas en ung kritiker med ett starkt filmintresse, den framtida filmregissören och författaren *Jörn Donner,* vars närmaste förebilder var den legendariske *Henri Langlois'* La Cinémathèque Française och *Einar Lauritzons* Filmhistoriska Samlingarna i Stockholm.

Bevarandet av det egna landets filmtraditioner och -arv för efterkommande utgjorde SEA:s främsta uppgift. Det systematiska räddandet och restaurerandet av gamla finländska filmer kunde inledas år 1972, med hjälp av det statsstöd som en filmpolitisk kommitté ledd av filmregissör Risto Jarva och SEA outtröttligt arbetat för.

Projektet gick främst ut på räddande av lättantändliga nitratfilmer från över tre decennier. I dag har alla bevarade inhemska spelfilmer räddats för eftervärlden. Startskottet filmen *Lönnbrännarna* från 1907 har tyvärr gått förlorat, men för övrigt har det finländska filmarvet bevarats exceptionellt väl. För Finlands del uppgår andelen bevarade filmer till 90 %, ett procenttal som i många andra länder står för andelen förlorade filmer.

Räddningsprojektet utgjorde ett viktigt steg på vägen mot det statliga övertagandet av SEA år 1979. Denna åtgärd vidtogs i grevens tid;

■ Nationella audiovisuella arkivet KAVA är inrymt i en kontorsfastighet som nu även hyser Arbetarkivet, Arbetarbiblioteket och Jazz- och Pop-arkivet. Foto: KAVA

Filmtraditionerna utgjorde grogrunden för audiovisuella arkivet

den ekonomiska osäkerheten hade redan länge kastat en skugga över filmarkivet som föreningsverksamhet. Det rätt anspråkslösa statsstödet täckte inte ens arkivets ordinarie driftskostnader.

Med förstatligandet av SEA inleddes en period av mer stabil tillväxt. Arkivets organisation och mål konsoliderades, med lagen om arkivering av filmer som trädde i kraft år 1984 som en central faktor.

Ny lagstiftning år 2007 medförde stora förändringar i arkivets sammansättning. Europaparlamentet, Europarådet och Unesco hade genom ställningstaganden klargjort att också radio- och tv-materialet hörde till det kulturarv som skulle bevaras. I de övriga nordiska länderna hade man inom ramen för lagstiftningen om friexemplar fr.o.m. 1980-talet arkiverat audiovisuellt material, och i Finland gavs nu SEA motsvarande arkiveringsansvar. Lagen om deponering och förvaring av kulturmaterial lade grunden för det arbete som innebar systematiskt omhändertagande av radio-, tv- och webbmaterial.

I och med den nya lagen ändrades SEA:s identitet till den grad att även organisationens namn borde ändras. Det nationella audiovisuella arkivet [fi. Kansallinen audiovisuaalinen arkisto, KAVA] med fokus på förvaring och räddande av film-, radio- och tv-material såg dagens ljus den 1 januari 2008.

I detta nu utgör de i enlighet med lagen deponerade drygt 1 100 långa och ca 17 000 korta inhemska filmerna kärnan i KAVA:s samlingar. Den på frivillig väg uppkomna samlingen av utländska filmer som deponerats i KAVA är omfattande; utöver de nästan 10 000 långa filmerna har arkivet mottagit över 13 000 kortare objekt. Den mångsidiga samlingen av videoupptagningar, dokumentärmaterial, fotografier och museiföremål utgör en betydande helhet som i likhet med filmsamlingarna bara kan användas med beaktande av bestämmelserna om upphovsrätt.

Depositionsavtalen ålägger KAVA att övervaka användningen av nämnda deponenters material och att vid behov ge råd om hur det kan användas. Innan något material kan överlåtas för externt bruk – dvs. för användning utanför arkivet – bör kunden utverka tillstånd av distributören av filmen ifråga eller av innehavaren av upphovsrätten. KAVA äger bara en bråkdel av sina samlingar.

Arkivets nyaste enhet, radio- och tv-arkivet [fi. RTVA], lagrar i digital form allt programmaterial i de centrala radio- och tv-kanalerna och sampel från ca övriga 100 kanaler. Materialet i digital form vidtar

■ Faciliteter för individuellt beskådande av filmer och TV-program.

Foto: KAVA.

■ Interiör med biblioteket i fonden. Foto: KAVA.

fr.o.m. 1.1.2009. Lagringen sker i enlighet med en plan för lagring i digital form som KAVA gör upp årligen, och som undervisningsministeriet godkänner. Förtecknandet av programflödet har inletts i år.

År 2010 är det möjligt att använda RTVA-materialet på sex orter i Finland, dvs. i samband med sex universitet, på Nationalbiblioteket, Riksdagsbiblioteket och KAVA. Upphovsrätten till materialet ligger hos de ursprungliga upphovsmännen vilket innebär att man vid studium av materialet ej kan kopiera det eller vidarebefordra det i digital form. Det bevarade programflödet från ett enda år, 2009 uppgår till ca 200 000 timmar, dvs. 55 terabit. Det lagrade programflödet är inte av utsändningskvalitet men duger väl för studier och forskning.

KAVA håller sig inte endast till rollen av räddare och portvakt. Vid sidan av nämnda basfunktioner eftersträvas ett livaktigt av-kulturarbete. Filmarkivets ärorika och aktiva filmvisningstraditioner förs vidare i KAVA:s regi i form av regelbundna matinéserier på ett tiotal orter i Finland – i Helsingfors innebär detta ca 800 föreställningar/år. De parallella regionala programhelheterna startades år 1969, och utformas fortsättningsvis i nära samarbete med lokala filmcentra och filmaktivister.

Grundforskningen i inhemsk av-kultur är en dimension i den tilltagande mediefostran som bedrivs i KAVA:s regi. Arkivet utger årligen 1–2 publikationer, i samarbete med Finska Litteratursällskapets (SKS) förlag. Det viktigaste publikationsprojektet i KAVA:s historia – Finlands Nationalfilmografi (delarna 1-12) – kunde slutföras år 2005. Just nu utreds den finländska dokumentärfilmens historia; första delen *Dokumentin ytimessä – suomalaisen dokumentti- ja lyhytfilmin historia 1904-1944* [sv. I dokumentärfokus – den finländska dokumentär- och kortfilmens historia 1904-1944] publicerades år 2009.

Den internationella dimensionen har varit ett viktigt element inom KAVA och är det än i dag. SEA anslöt sig strax efter grundandet, år 1958, till internationella filmarkivförbundet FIAF. Det globala samarbetet har blivit allt viktigare under de senaste åren i och med filmens snabba övergång till ett digitalt format. I dag framstår digitaliseringen av den inhemska filmsamlingen som KAVA:s största utmaning under de kommande åren.

◆

Skribenten är informationschef vid Nationella audiovisuella arkivet

■ Bio Tulio är en modern digital biografteater som fått sitt namn efter den finländske filmregissören Teuvo Tulio Foto: KAVA.

Espen Storli

disputerte

Maria Press

10. juni 2010 disputerte førstearkivar Espen Storli fra Statsarkivet i Trondheim for graden philosophia doctor ved Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet (NTNU) med avhandlingen "Out of Norway Falls Aluminium, The Norwegian Aluminium Industry in the International Economy, 1908-1940". Til tross for at Norge ikke har noen forekomster av bauxitt, råvaren som er basis for all aluminiumproduksjon, ble landet en storprodusent av det hvite metallet i første halvdel av 1900-tallet. Det var den billige norske vannkraften som trakk industrien til landet og før 1940 ble seks aluminiumsmelteverk startet opp i Norge. Alle smelteverkene var dominert av utenlandsk kapital. Avhandlingen analyserer forholdet mellom de norske aluminiumverkene og de utenlandske eierne og viser hvordan kartellsamarbeidet mellom de store internasjonale aktørene direkte påvirket utviklingen av industrien i Norge. På den andre side påvirket også de norske verkene relasjonene mellom de store produsentene, og det delvis norskeide Norsk Aluminium Company A/S opparbeidet seg et betydelig handlingsrom og utnyttet dette til å sikre seg kontrollen over det skandinaviske markedet.

Foto: Maria Press.

Avhandlingen viser også hvordan aluminium på grunn av sin militærstrategiske betydning ble stadig mer politisert, og hvordan dette førte til at både den norske stat og hjemlandene til de multinasjonale aluminiumprodusentene iverksatte tiltak som influerte på utviklingen av industrien. Avhandlingen er basert på intensive kildestudier av materiale fra bedriftsarkiver i Norge, Frankrike, Storbritannia og USA, i tillegg til personarkiver og offentlig skapt arkivmateriale. Associate professor Jeffrey Fear, University of Redlands, California var førsteopponent ved disputasen, mens professor Knut Sogner, Handelshøyskolen BI, Oslo var andreopponent.

Nordisk Arkivnyt gratulerer!

◆

Jan Henrik Olstad 1914-2010

Mindeord

Forhenværende statsarkivar i Hamar, Jan H. Olstad døde 19. juli 2010, 96 år gammel. Etter gymnastiden på Lillehammer gjennomgikk han befalsskole, før han begynte på filologiske studier. Han ble cand. philol. med historie som hovedfag i 1941. Allerede under studietiden var han engasjert til arbeid i Riksarkivet og ved avsluttede studier ble han fast ansatt.

Under felttoget i aprildagene i 1940 deltok han som befalingsmann ved de kraftige kampene ved Strandlykkja. Deretter engasjerte han seg snart i motstandsarbeid, noe som resulterte i at han ble arrestert i 1944 og tilbrakte nesten ett år i Grini fangeleir. Etter frigjøringen var han igjen i arbeid i Riksarkivet, men ble snart deretter engasjert som sekretær for den militære undersøkelseskommisjonen. Fra 1947 til 1961 tjenestegjorde han som kontorsjef i Riksarkivet. Da ble han utnevnt til statsarkivar i Hamar, en stilling han hadde fram til han gikk av med pensjon i 1983.

Olstad tjenestegjorde under fire riksarkivarer, og for alle disse var han en nær og betrodd medarbeider, som de gjerne lyttet til. Den siste av riksarkivarene kunne dra veksler på hans kunnskap og erfaring også etter at Olstad var blitt pensjonist. Olstad var en embetsmann og arkivmann av den gamle skolen, i uttrykkets aller mest positive betydning. Han var kunnskapsrik, ikke bare innenfor historie og arkivkunnskap, men orienterte seg også godt i juridiske spørsmål og hadde et godt grep om mer kontortekniske utfordringer. Samtidig var han et medmenneske som hadde et godt forhold til sine medarbeidere, og som hadde en ekte omsorg for at de som henvendte seg til arkivet skulle få den hjelp de trengte og kunne få. Det er neppe noen tilfeldighet at Statsarkivet i Hamar i hans periode ble en god rekrutteringsbase når det gjaldt ledere til andre statsarkiver.

Minnet om Jan H Olstad vil leve lenge i etaten. ◆

Per-Øivind Sandberg/Tor Breivik

Arkivchef Inge Bundsgaard

Mindeord

Foto: Karl Peder Pedersen.

Det var med stor sorg, at vi den 15. juni modtog meddelelsen om arkivchef Inge Bundsgaards alt for tidlige død, 58 år gammel.

Inge Bundsgaard blev i 1984 arkivarvikar i Rigsarkivet og i 1986 konsulent for Lokalarkiverne i Vestsjællands Amt. Fra 1987 til 1993 var hun stadsarkivar i Herlev. Sammenslutningen af Lokal Arkiver anerkendte Inge Bundsgaards potentiale, og hun blev snart inddraget i landsforeningens ledelse og virksomhed.

I 1993 vendte Inge tilbage til Statens Arkiver nu som arkivar ved Landsarkivet for Sjælland, og efter få års tjeneste tiltrådte hun 1997 stillingen som landsarkivar. Fra 2002 overtog hun oveni landsarkivarembedet posten som arkivchef for Rigsarkivets Publikumsafdeling.

Formidling af viden og samlinger prioriterede Inge højt. Det var naturligt, at Inge fra 1997 til 2004 fik en central rolle i udviklingen af Daisy, som i dag er Daisy brugernes indgang til Statens Arkivers samlinger og iøvrigt styrer indsamling, opbevaring og formidling af arkivalierne. Opgavens løsning skyldtes ikke mindst Inges aldrig hvilende opbud af menneskekundskab, forhandlingsevne og mæglingsvilje.

Det var et udtryk for anerkendelse af Inge Bundsgaards evner, at kolleger fra andre styrelser og universitetsinstitutter pegede på Inge, da Danmark skulle sikres et historisk digitalt atlas over sin administrative inddeling. Det måtte slå en med forundring, at hun så let fik så mange til at trække på samme hammel.

Inge Bundsgaard var i bedste forstand en målrettet, vedholdende og betydningsfuld brobygger.

Hun havde et solidt ståsted, som hun bl.a. udnyttede til at bygge faste forbindelser mellem Statens Arkiver og stads- og lokalarkiverne. Inge Bundsgaard blev en slags ambassadør for Statens Arkiver og på bedste vis mestrede hun at formidle samarbejdet og bygge bro.

Samme fremsynede og brobyggende rolle har Inge haft for brugerne. Med stor idérigdom og energi arbejdede hun for at gøre arkiverne synlige og interessante for nye brugergrupper.

Medarbejderne var hele tiden i centrum i Inges overvejelser og beslutninger. Selv i det seneste sygdomsmærkede år, havde hun overskud til at være den gode og menneskelige leder. Hun nærede stor omsorg for alle, og medarbejderne gengældte den.

Dømmekraft, mod og udholdenhed er lederegenskaber, som Inge stilfærdigt imponerede med. Udholdenheden taler for sig selv. Kollegaer og familien oplevede, hvordan hun gennem tre år klarede sine ansvarsfulde ledelsesopgaver trods en tapper kamp mod kræftsygdommen.

Inge har sat sig mange varige spor. Med Inge Bundsgaards død har den danske arkivverden mistet en stor og betydningsfuld brobygger mellem Statens Arkiver og den lokale arkivverden, mellem arkiverne og arkivbrugerne og ikke mindst mellem ledelsen og medarbejderne. Arkivchef Inge Bundsgaard vil blive savnet af såvel ledelse som medarbejdere, men hun vil forblive i vores tanker og minder!

Æret være Inge Bundsgaards minde.

◆

Fhv. rigsarkivar Johan Peter Noack og rigsarkivar Asbjørn Hellum

Arkivguide om Vasatiden

Maria Nordström Jarnryd

Vasatidens samhälle – En vägledning till arkiven 1520-1620 i Riksarkivet, Skrifter utgivna av Riksarkivet 32, ISSN 1402-4705, ISBN 798-91-88366-86-3, Jan Brunius, 256 sidor.

Det svenska Riksarkivet har givit ut en arkivguide som tar upp Vasatiden, *"Vasatidens samhälle – En vägledning till arkiven 1520-1620 i Riksarkivet"*. Författare är docent Jan Brunius som är förste arkivarie och slottsarkivarie i Riksarkivet. Boken utgår från frågan "Hur kommer det sig att det fattiga, glest befolkade landet i norr inom loppet av ett århundrade utvecklats till en stormakt i Östersjöregionen?

Pedagogisk bok

Detta är en mycket pedagogisk bok samtidigt är den både trevlig och lättläst. Sveriges historia för åren 1520-1620 berättas och alla begrepp förklaras. Hänvisningar finns när saker tas upp på flera ställen i guiden. För varje ämne finns hänvisningar till arkiven i Riksarkivet oftast på volymnivå. Utgivna källutgåvor listas och litteraturlistor finns. Detta återkommer i boken för varje avsnitt, vilket gör det enklare för den tänkte forskaren. Sista kapitlet tar upp mynt, mått och vikt under 1500-talet. Därefter följer ordförklaringar. Boken är fint illustrerad. Vid läsningen går det bra att hoppa över arkivhänvisningarna och läsa boken som en förmedlare av kunskap om denna tidsperiod.

Det råder ingen tvekan om att denna guide kommer att vara till nytta för både forskare och tjänstgörande arkivarier i Riksarkivets forskarexpeditioner runt om i landet.

■ Arkivhandlingar för Vasatiden gällande Finland som förvaras i Sverige redovisas i denna bok.

Insiktsfull skildring av ingermanlänningarnas öden 1944–1955

Pertti Hakala

Toivo Flink, Kotiin karkotettavaksi. Inkeriläisen siirtoväen palautukset Suomesta Neuvostoliittoon vuosina 1944–1955. [sv. Hem för att deporteras. Återbördandet av förflyttade ingermanlänningar från Finland till Sovjetunionen 1944–1955] *Arkistolaitoksen toimituksia* [sv. Publikationer utgivna av Arkivverket] *10. 320 s. Kansallisarkisto 2010. ISBN 978-952-222-183-4*

Projektforskaren vid Riksarkivet Toivo Flink (se s. 124) har i tre år utrett omständigheterna kring de ca 63 000 ingermanlänningarnas ankomst till Finland 1943–44 för att huvudsakligen återbördas till Sovjetunionen 1944–1945. Resultatet av hans forskarmödor är ett verk som kompletterat bilden av en i och för sig redan känd folkförflyttning. Flink disputerade år 2000 med en avhandling om de ingermanländska och Petersburgsfinländska bildnings- och kultursträvandena 1861-1917 vilket gav en god grund för fortsatt forskning.

Det nya verket belyser den ingermanländska befolkningens situation efter oktoberrevolutionen, den stalinistiska förryskningen på 1930-talet, verksamheten i Finland till förmån för Ingermanland fram till 1944, de ovan nämnda folkförflyttningarna till Finland 1943–1944, och på ca 200 sidor hela den process som återbördandet av ingermanlänningarna till Sovjetunionen 1944–1955 innebar, och dess följder för de berörda. Den ingående beskrivningen av de sovjetiska åtgärderna, på basis av källor i ryska arkiv, utgör ett viktigt tillskott till vår kännedom om det skedda och nyanserar den vedertagna bilden av sovjetisk okänslighet. I anvisningarna för mottagandet av deporterade ingermanlänningar framhölls sålunda behovet av försörjningsmöjligheter, vilket förblev en död bokstav på lokalplanet där de uppfattades som 'fascister'. Hem till Ingermanland fick de inte fara, trots alla löften inför och under den återresa som dock inte gick till Sibirien utan till regioner norr och nordväst om Moskva.

Hur ingermanlänningarna haft det på deportationsorterna framgår av Flinks medkännande skildring, som också innehåller en rad gripande människoöden. Författaren sällar sig till dem som betonar det humanitära motivet bakom Finlands beslut att ta emot ingermanlänningarna under pågående krig – de förflyttade var till 80 % kvinnor och barn under 15 år.

Verket är helt finskspråkigt och tyvärr inte mer allmänt tillgängligt ens i sammandrag.

◆

En optælling

Gísli Baldur Róbertsson

En biskops private arkiv

Det private arkiv fra Árni Þórarinsson, biskop på Hólar fra 1784 til sin dødsdag i 1787, opbevares i Islands Nationalarkiv. Det er ikke særligt omfattende, for det indeholder kun to breve. Her omtales det ene af dem.

Det omtalte brev er skrevet den 24. juni 1785 i København og bærer præg af at have haft et hårdt liv. Det er krøllet og smudsigt, plettet, blækket tværet ud og ret vanskelig at læse. Underskriften er svær at læse, men det ser ud til, at der står J. Thorolvsen, dvs. J. Þórólfsson. Det er ikke lykkedes at identificere brevskriveren.

Forholdene i København

Brevskriveren synes at have stået biskoppen nær, hvem han beder om pány at vise sig velvilje og sende sig fjer med et dansk købmandsskib fra Hofsós (på Nordlandet). Desuden fortæller han, at han har ansøgt om og fået tilladelse til at fange sæler ude ved Saltholm og Amager, såvidt det kan ses sammen med en anden mand. Udfra brevet forstås det, at han har været ilde stedt med bolig. Han siger, at det er svært ikke at kunne leje et værelse for mere end en uge ad gangen, og at han gerne ville kunne leje et for en periode på 6 måneder. Vejrliget kommer også på tale, for han nævner særlig dårlige tider i Island. Der henviser han til de hårde tider, der fulgte i kølvandet på det enormt store vulkanudbrud Skaftáreldar, som begyndte 8. juni 1783, hvor de langvarige følger af det førte til hømangel og stor dødelighed (ca. 20% af befolkningen). Han beretter også om, at selvom den sidste sommer har været givtig i København, har man lidt nød, fordi det har været svært at skaffe føde. Det nuværende år tegner dog bedre til trods for et koldt forår.

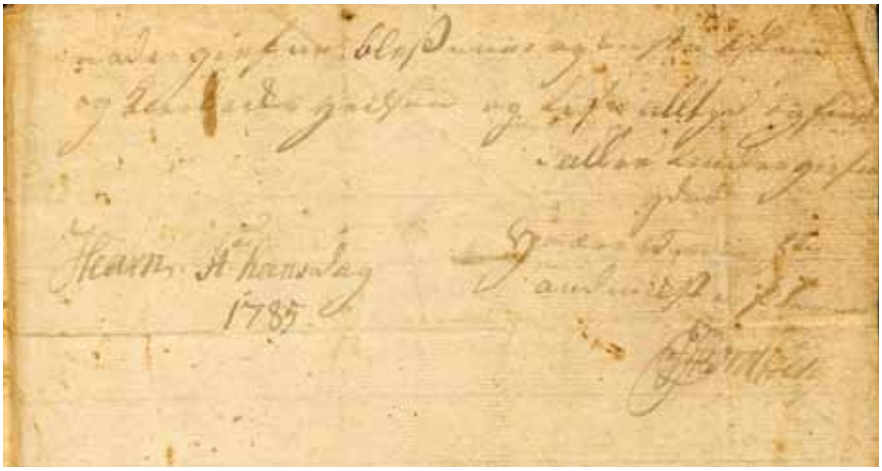

■ Her ses afslutningen af brevet fra J. Thorolvsen i København til biskop Árni Þórarinsson i Island. Det skal nævnes at billedet er blevet behandlet og forbedret i et billedbandlingsprogram.

Foto: Áslaug Stefánsdóttir.

Selvom der ånder fred og fordragelighed i kongens rige, så siger han, at soldater ikke desto mindre holder store militærøvelser ude på Amager. Øvelserne begynder kl. 6 om morgenen og varer til middag, men efter middag arbejder soldaterne. Han siger, at 5 islændinge har meldt sig i hæren og to har meldt sig til Ostindien, men de soldater, der bliver sendt dertil, skal underskrive en kontrakt, som forpligter dem til 8 års militærtjeneste. En af dem, som havde meldt sig til Ostindien, var allerede død. Han hed Konráður Illugason og var fra Skagafjörður. Om sine landsmænd fortæller han også, at Sæmundur Hólm, teolog fra universitetet og studerende ved Kunstakademiet i København, højst sandsynligt ikke vil få præsteembedet på Grenjaðarstaður, som han har søgt om, men det var blandt de bedste præstekald på Nordlandet. Fra Sæmundur har brevskriveren fået at vide, at grunden er, at konferenceråd Jón Eiríksson er imod ham.

Optælling af islændinge i København

Til slut skal nævnes det mest interessante i brevets indhold. Brev-

af islændinge i København 1785-
et tabt dokument?

skriveren omtaler, at sidste vinter, omkring nytår, blev han bedt om at skrive alle islændinge op, og det kan dårligt dreje sig om andre steder end i København. De var i alt 197, eksklusive lærde, hvoraf der var 7 mestre, og her drejer det sig sikkert om håndværksmestre.

Det står ikke klart, hvad brevskriveren mener med lærde. Han mener dog højst sandsynligt dem, som havde studeret ved universitetet og måske afsluttet studiet, men f.eks. arbejdede for den Arnamagnæanske Kommission. Det kan dog tænkes, at begrebet kun vedrører islændinge, som studerede ved universitetet eller andre offentlige skoler, idet myndighederne sikkert har haft oplysninger om dem. Inkluderet i tallet er derfor formodentlig tjenestefolk, håndsværks- og industriarbejdere, søfolk, soldater, lærlinge og håndværksmestre, som i alt var 7, næppe dog fanger som f.eks. på Bremerholmen.

Folketælling i Island 1785

Men hvorfor blev denne liste over islændinge i København udformet? Der var ikke folketælling i Danmark førend i 1787, så der var næppe nogen forbindelse imellem dem. Det kan tænkes, at der kunne være en vis sammenhæng mellem listen og de dårlige tider i Island efter vulkanudbruddet Skaftáreldar. Pga. situationen blev Landskommisionen senere etableret, men på dens initiativ blev der afholdt en folketælling i Island.

Rentekammeret tilsendte sysselmændene et cirkulære herom den 30. april 1785, men sognefogderne (repstyrerne) skulle sørge for gennemførelsen. Det forventedes, at folketællingslisterne kom udvalget i hænde samme efterår, men de blev forsinkede nogle steder, og de sidste lister indløb ikke før end i begyndelsen af 1787. Desværre kender vi kun det samlede antal beboere året 1785, for selve folketællingslisterne er gået tabt, dog ikke helt. Det viste sig nemlig for godt 30 år siden, at i Rentekammerets arkiv, i det danske Rigsarkiv, gemmer sig to folketællingsblanketter over gårdene Viðvík og Höfn i Skeggjastaðar sogn i Nord-Múlasyssel.

Der kan næsten ikke være tale om andet, end at Jón Eiríksson, deputeret i Rentekammeret 1776-87, har fået brevskriveren til at tælle islændingene i København, men Jón havde sæde i Landskommisionen, den senere. I henhold til folketællingen 1785 var der 40.623 islændinge, og de 197 „ikke-lærde“ islændinge samt et ukendt antal lærde, som boede i København i begyndelsen af 1785, er næppe inkluderet i det tal. Dokumentet i denne omgang er derfor en liste, som indeholdt oplysninger om næsten 200 islændinge i København i 1785 og højst sandsynligt deres alder, stand og adresse. Det ville være interessant at vide, om den gemmer sig et eller andet sted, selvom det er mest sandsynligt, at den desværre er gået helt tabt.

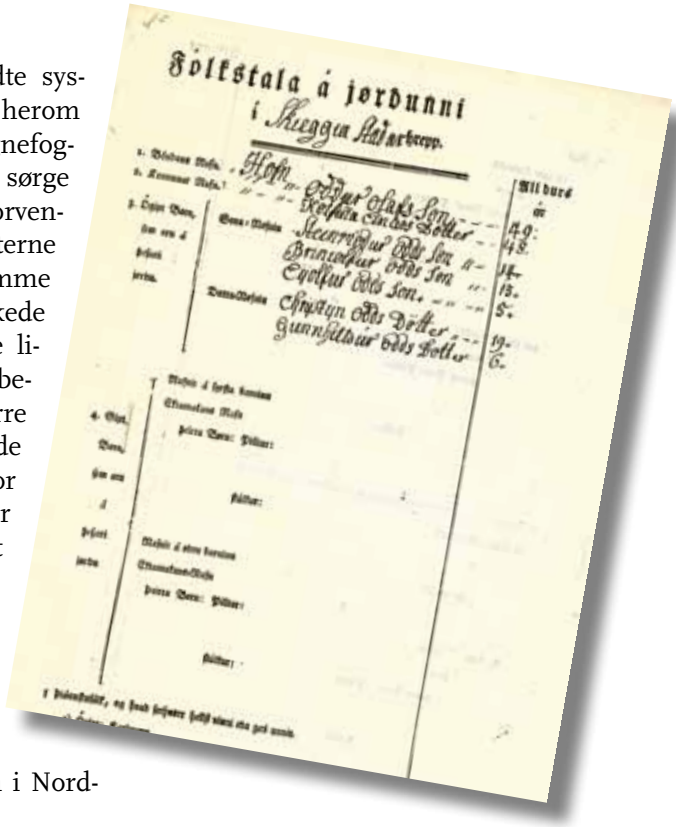

■ En side af den ene af de to folketællingsskemaer som er bevarede fra en folketælling i Island 1785. Her er personer boende på gården Höfn i Skeggjastaðarep i N-Mulasyssel optalt. Skemaet er skrevet på islandsk. Listerne findes i Rigsarkivet i København. Foto: Leon Jespersen.

◆

Skribenten er arkivar ved Islands Nationalarkiv.

I Norge har man åbnet Arkivportalen.
Læs artiklen side 111

Indhold

Hovedredaktøren 110
Leon Jespersen

Arkivportalen er åpnet 111
Ole Gausdal

Kreativ arkivformidling 113
Runhild Seim

ABM-utvikling legges ned 114
Maria Press

"Arkiv" – nytt arkivtidsskrift på nett 115
Gudmund Valderhaug

His Masters Voice 116
Ivar Fonnes

Snävt tema för arkivdagar i Finlands Aten 118
Pertti Hakala, Jaana Kilkki, Juhani Tikkanen

Kopieringssamarbetet med Ryssland och stater som tidigare tillhört Sovjetunionen 122
Eljas Orrman

Reflexioner kring ett avslutat projekt 124
Toivo Flink

Rapport om brott mot mänskligheten publicerad i Riksarkivet 126
Tuire Sirviö

Några tankar om det svenska riksarkivet 127
Björn Jordell

E-arkiv och e-diarium 128
Maria Nordström Jarnryd

Oanmälda inspektioner 129
Martin Utvik

Sommerarbejde i Nationalarkivet 131
Eirikur G. Guðmundsson

Ny arkivhåndbog for kommunerne 132
Njörður Sigurðsson

Karen Brahes Bibliotek forlader Fyn 133
Peter Fransen

Kulturarv – Hvad er det? Indtryk fra et seminar 134
Leon Jespersen

Offentlighed i forvaltningen - fremtidens arkivalier 135
Else Hansen

Nye bestemmelser om bevaring og kassation af arkivalier i den kommunale sektor 136
Jan Kanstrup

100 km papir er flyttet til Rigsarkivets nye magasiner 137
Kristian Bruhn

Arkivdag på Twitter 137
Charlotte S.H. Jensen

Nordisk rigsarkivarmøde i Danmark 138
Asbjørn Hellum

Nordisk møde om Arkivernes Dag 139
Eirikur G. Guðmundsson

"Arkiv för massorna" – international Archival Culture Exhibition 2010 i Seoul, Sydkorea 140
Ann Hörsell

Øresundstoldregnskaberne 1497-1857. Nu også på internettet – ved hollandsk indsats 144
Erik Gøbel

Filmtraditionerna utgjorde grobunden för Nationella audiovisuella arkivet 146
Outi Heiskanen

Espen Storli disputerte 149
Maria Press

Jan Henrik Olstad 1914-2010. Mindeord 150
Per Øyvind Sandberg, Tor Breivik

Arkivchef Inge Bundsgaard. Mindeord 151
Johan Peter Noack, Asbjørn Hellum

Arkivguide om Vasatiden 152
Maria Nordström Jarnryd

Insiktsfull skildring av ingermanlänningarnas öden 1944-1955 153
Pertti Hakala

En optælling af islændinge i København 1785 - et tabt dokument? 155
Gísli Baldur Róbertsson